

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

**на тему: «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ДІВЧАТ ВІД
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.2312
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
І.В. Дрокін

Керівник: кандидат педагогічних наук; професор
кафедри соціальної педагогіки та спеціальної
освіти _____ Заверико Н.В.

Рецензент _____

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____
« ____ » _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Дрокіну Ігорю Володимировичу

- 1. Тема роботи:** «Соціально-педагогічні засади захисту дівчат від домашнього насильства»
керівник роботи Заверико Н.В. канд.пед. н., професор
затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1505-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 01.12.2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)** теоретично обґрунтувати ознаки і наслідки домашнього насильства над дівчатами як соціального явища; виокремити форми і методи роботи соціального педагога з захисту дівчат від домашнього насильства; розробити програму з захисту дівчат від домашнього насильства; скласти рекомендації соціальним педагогам з захисту дівчат від домашнього насильства.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** рисунків – 3.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Заверико Н.В.		
Розділ 1	Заверико Н.В.		
Розділ 2	Заверико Н.В.		
Висновки	Заверико Н.В.		

7. Дата видачі завдання: 25 вересня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2	Написання вступу	грудень	виконано
3	Робота над першим розділом	січень-квітень	виконано
4	Робота над другим розділом	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатку	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Дрокін І.В.

Керівник роботи _____ Заверико Н.В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер

Апукхіна В. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 60 с., 3 рисунка, 62 джерела, 1 додаток.

Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна робота з захисту дівчат.

Предмет дослідження: форми і методи роботи соціального педагога з захисту дівчат від домашнього насильства

Мета дослідження: на основі цілісного теоретичного аналізу наукових джерел і соціально-педагогічної практики обґрунтувати та визначити соціально-педагогічні засади захисту дівчат від домашнього насильства.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз наукової літератури, узагальнення, порівняння та зіставлення різних поглядів на проблему дослідження з метою визначення основних понять дослідження; емпіричні: спостереження, індивідуальні наративні інтерв'ю.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: здійснено теоретичний аналіз понять «насильство», «насильство в сім'ї», «домашнє насильство», «соціально-педагогічний захист дівчат від домашнього насильства»; теоретично обґрунтовано зміст, форми і методи роботи соціального педагога з дівчатами-жертвами домашнього насильства.

Практичне значення роботи полягає в розробці програми соціально-педагогічного захисту для дівчат, постраждалих від домашнього насильства і складення рекомендацій з удосконалення діяльності соціального педагога з такою категорією населення.

Галузь використання: заклади та установи соціальної сфери, кризові центри для жінок.

ДИВЧАТА, ЗАХИСТ, НАСИЛЬСТВО, СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗАХИСТ, СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ

SUMMARY

The qualification work: 60 pages, 3 pictures, 62 sources, 1 annex.

Object of the study: social and pedagogical work to protect girls.

Subject of the study: forms and methods of work of a social pedagogue to protect girls from domestic violence

The aim of the study: based on a holistic theoretical analysis of scientific sources and socio-pedagogical practice, to substantiate and define the socio-pedagogical principles of protecting girls from domestic violence.

Research methods: theoretical: analysis of scientific literature, generalization, comparison and contrast of different views on the research problem in order to define the main concepts of the study; empirical: observation, individual narrative interviews.

The theoretical significance of the study is that: a theoretical analysis of the concepts of «violence», «domestic violence», «domestic violence», «social and pedagogical protection of girls from domestic violence» was carried out; the content, forms and methods of work of a social pedagogue with girls victims of domestic violence were theoretically substantiated.

The practical significance of the work is to develop a program of social and pedagogical protection for girls who have suffered from domestic violence and to make recommendations for improving the work of a social educator with this category of population.

Field of application: social institutions and agencies, crisis centers for women.

Key word: girls, protection, violence, socio-pedagogical protection, social educator.

ЗМІСТ

Вступ	6
Розділ 1. Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності з захисту дівчат від домашнього насильства.....	9
1.1. Характеристика ознак домашнього насильства над дівчатами як соціального явища.....	9
1.2. Особливості соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства.....	23
Висновки до першого розділу.....	36
Розділ 2. Форми і методи роботи соціального педагога з захисту дівчат від домашнього насильства.....	38
2.1. Соціально-педагогічна діяльність з захисту дівчат, постраждалих від домашнього насильства	38
2.2. Програма і рекомендації з захисту дівчат від домашнього насильства...	46
Висновки до другого розділу.....	63
Висновки.....	65
Список використаних джерел.....	67
Додатки.....	74

ВСТУП

Насильство проти жінок, зокрема домашнє є однією з найпоширеніших форм порушення прав людини в Європі, яка універсальна за віком, соціальним статусом та економічним положенням. У середньому, кожного року в Україні, за інформацією Програми розвитку ООН (ПРООН), у результаті домашнього насильства гинуть 600 жінок.

Домашнє насильство щодо жінок давно вийшло за межі кордонів країн, оскільки серйозно впливає на благополуччє життя всіх жінок у світі. Станом на серпень 2021 р. результати репрезентативних обстежень щодо поширеності насильства серед жінок в Україні свідчать, що 67 % жінок у віці від 15 років і старше зазнавали насильницьких дій фізичного, психологічного або сексуального характеру. Майже 28 % жінок вказували на фізичне сексуальне насильство від партнера, 10 % жертв насильства зазнавали переслідувань. Подібна масштабність проблеми домашнього насильства щодо жінок вимагає її подальшого вивчення.

Ратифікація Верховною Радою України Стамбульської конвенції у 2022 р. має наслідком створення законодавчого підґрунтя в країні щодо захисту жінок від домашнього насильства.

Проблема попередження домашнього насильства і соціально-педагогічного захисту жінок від домашнього насильства була об'єктом досліджень українських науковців: А. Благої, В. Вітвицької, Т. Веретенко, Л. Завадської, Н. Рудкевич та ін. Прояви домашнього насильства, соціальну роботу з жертвами домашнього насильства також вивчали Т. Журавль, І. Зверева, О. Мельниченко, Н. Прокопенко та ін.

Л. Завадська проаналізувала технології діяльності соціальних педагогів і працівників з допомоги потерпілим від жорстокості в сім'ї. І. Трубавіна висвітлила соціально-педагогічний інструментарій щодо подолання наслідків сімейного насильства.

Огляд дисертаційних досліджень останніх років (В. Горбова, Н. Ліщук, Л. Наконечна, А. Шинкарук), які висвітлюють стан захисту дівчат від домашнього насильства, показав, що цю проблему науковці вивчали більш у межах адміністративного права або кримінального процесу.

Однак системних досліджень соціально-педагогічного захисту такої категорії населення як дівчата не здійснено, оскільки вивчалися лише окремі аспекти цієї проблеми. Висвітлені обставини обґрунтовують актуальність теми дослідження, а також зумовлюють потребу у науковому вивченні соціально-педагогічних засад захисту дівчат від домашнього насильства.

Мета дослідження: на основі цілісного теоретичного аналізу наукових джерел і соціально-педагогічної практики обґрунтувати та визначити соціально-педагогічні засади захисту дівчат від домашнього насильства.

Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна робота з захисту дівчат.

Предмет дослідження: форми і методи роботи соціального педагога з захисту дівчат від домашнього насильства.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати ознаки і наслідки домашнього насильства над дівчатами як соціального явища
2. Виокремити форми і методи роботи соціального педагога з захисту дівчат від домашнього насильства.
3. Розробити програму з захисту дівчат від домашнього насильства.
4. Скласти рекомендації соціальним педагогам з захисту дівчат від домашнього насильства.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз наукової літератури, узагальнення, порівняння та зіставлення різних поглядів на проблему дослідження з метою визначення основних понять дослідження; емпіричні: спостереження, індивідуальні нарративні інтерв'ю.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: здійснено теоретичний аналіз понять «насильство», «насильство в сім'ї», «домашнє насильство», «соціально-педагогічний захист дівчат від домашнього

насильства»; теоретично обґрунтовано зміст, форми і методи роботи соціального педагога з дівчатами-жертвами домашнього насильства.

Практичне значення роботи полягає в розробці програми соціально-педагогічного захисту для дівчат, постраждалих від домашнього насильства і складення рекомендацій з удосконалення діяльності соціального педагога з такою категорією населення.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЗАХИСТУ ДІВЧАТ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Характеристика ознак домашнього насильства над дівчатами як соціального явища

Підґрунтям будь-якого наукового дослідження є пізнання, тому визначення основних понять і характеристик дослідження захисту дівчат від домашнього насильства потребує окремого теоретичного аналізу.

У філософії методологія трактується як «філософське вчення про соціально верифіковані (тобто перевірені) норми, принципи і методи пізнавально-наукової діяльності, про структуру, форми та функції наукового пізнання» [53, с. 322]. Ураховуючи дефініції «методологія» у науковій літературі, під методологією дослідження соціально-педагогічних засад захисту дівчат від домашнього насильства слід розуміти систему методологічних підходів і принципів із пізнання цього соціального явища та закономірностей його законодавчого забезпечення.

Важливим етапом у дослідження захисту дівчат від домашнього насильства є ратифікація Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (2011 р.) [28].

Наголосимо, що при аналізі соціально-педагогічних засад захисту жінок від домашнього насильства виникає чимало власне методологічних проблем. Так, однією з ключових є особливості змісту понять «гендерне насильство», «домашнє насильство», «насильство в сім'ї», які є предметом вивчення різних наукових дисциплін: теорії держави і права, адміністративного та кримінального права, педагогічних, психологічних, соціальних наук тощо.

Спочатку 70-х років минулого століття Ліз Келлі у науковий вжиток було

введено поняття «домашнє насильство». Цей термін застосовувався для позначення насильницьких дій чоловіків стосовно жінок-партнерок [26].

Важливим кроком щодо вивчення проблем попередження і подолання домашнього насильства в міжнародному нормативно-законодавчому просторі було створення посади Спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок, який діє у межах процедур Організації Об'єднаних Націй (ООН). На посаду призначається фахівець після узгодження його кандидатури Головою Комісії ООН.

Теоретичний огляд літератури з проблеми дослідження дозволив розподілити її на три групи. Перша група джерел складається з нормативно-законодавчої літератури, у якій дається визначення поняття насильства, розкривається зміст насильства над жінками, з'ясовується сутність та описано заходи захисту жінок від такого негативного соціального явища. Наголосимо, що насильство в сім'ї в деяких спільнотах часто вважають соціально нормальним явищем, і про нього часто не повідомляють або не повідомляють з таких причин, як недостатня поінформованість, брак безпеки, почуття сорому і страху.

Другу групу джерел складає міжнародна документація, яка визначає як загальні положення щодо рівності прав жінок та чоловіків у суспільстві, так і проголошує неприпустимість насильства над жінками. Починаючи майже з другої половини ХХ ст. до таких документів віднесено: Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Конвенцію Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством (Стамбульська конвенція) (2011 р.), Загальну рекомендацію Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок (1992 р.), Декларацію ООН «Про викорінення насильства щодо жінок» (1993 р.), Модельний закон ООН про домашнє насильство (1996 р.) та ряд інших міжнародних нормативно-правових документів. Також сюди можна віднести і документи європейських країн щодо захисту жінок від домашнього насильства.

До прикладу: Закон Австрії «Про захист від насильства в сім'ї», Закон Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії «Про домашнє насильство», Закон Німеччини «Про покращення захисту від переслідування», Закони Франції «Про захист ненаціональних жертв насильства», «Про вжиття заходів щодо домашнього насильства», «Про захист жертв домашнього насильства», Закон Республіки Болгарія «Про захист від домашнього насильства», Закон Польщі «Про протидію домашньому насильству».

Комісія ООН з прав людини 02 лютого 1996 р. ухвалила Модельний закон ООН про домашнє насильство, відповідно до якого запропоновано розглядати під насильством в сім'ї будь-які «насильницькі дії фізичного, психологічного, сексуального характеру щодо жінок, вчинені на підставі статевої ознаки, особою (особами), пов'язаною (пов'язаними) між собою сімейними або близькими відносинами. Сюди належать словесні образи і погрози вчинення тяжких фізичних побоїв, викрадення, погрози каліцтвами, словесні образи, залякування, переслідування, примус, підпал, знищення власності, насильницьке або незаконне вторгнення в житло, згвалтування в шлюбі, сексуальне насильство, насильство, пов'язане з приданим або викупом нареченої, каліцтво геніталій, насильство, пов'язане з експлуатацією через проституцію, насильство щодо хатніх робітниць, а також будь-які спроби вчинити такі акти» [50].

Варто відзначити, що у зарубіжних країнах також не вироблено єдиного підходу до самого визначення поняття «домашнє насильство». Наприклад, в Австрії Закон «Про захист від насильства в сім'ї» характеризує домашнє насильство як будь-який протиправний фізичний напад, погіршення стану здоров'я або посягання на свободу і здоров'є одним членом сім'ї щодо іншого, що вчиняються умисно, в межах або поза межами спільного домогосподарства [57]. У законодавчих документах Німеччині використовують поняття «насильство в сім'ї» і «домашнє насильство». Дефеніція «насильство в сім'ї» характеризує скоєння насильства між людьми, що спільно проживають. У той же час поняттям «домашнє насильство» визначають насильство між

партнерами або колишніми партнерами, щодо дітей, батьків; між братами і сестрами тощо [58].

Результати європейських досліджень показують, що кожна третя жінка в Європейському Союзі (ЄС) зазнала тієї чи іншої форми фізичного та/або сексуального насильства у віці від 15 років [57]. Домашнє насильство особливо впливає на жінок, які перебувають в уразливому становищі

У Декларації «Про викорінення насильства щодо жінок», прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН (1993 р.), уперше на міжнародному рівні було дано визначення «насильство щодо жінок» як «довільного акту насильства, що вчиняється на підставі статевої ознаки, завдає або може спричинити шкоду фізичному, статевому чи психологічному здоров'ю або страждання жінкам чи скоює загрозу таких актів, примусове чи довільне позбавлення особистого життя або свободи особи» [14, с. 165].

Варто зупинитися на визначені гендерно зумовленого насильства. У ст. 3(b) Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством це насильство визначено як форма дискримінації та порушення основних свобод жінки, постраждалої від насильницьких дій, що «включає насильство в близьких стосунках, сексуальне насильство (включаючи зґвалтування, сексуальне насильство та домагання), торгівлю людьми, рабство та різні форми шкідливої практики, такі як примусові шлюби, калічення жіночих статевих органів...» [28].

До другої групи джерел нами також віднесено законодавство України, яке безпосередньо стосується захисту жінок від домашнього насильства. Основу законодавства України з попередження насильства в сім'ї або поза нею становить Конституція України від 28 червня 1996 р., передусім статті 3, 21–24, 27–29, 32, 51, 52, де встановлено гарантії, що нікого не може бути піддано катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [20]; Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (2001) [40] як основний (базовий) закон у сфері захисту жінок від домашнього насильства; спеціальні закони, що регулюють окремі питання

захисту жінок від домашнього насильства: «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2019) [36], «Про соціальні послуги» (2019) [41].

Так у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» насильство в сім'ї охарактеризовано як будь-які «умисні дії фізичного, психологічного, сексуального чи економічного характеру, які вчиняються між членами сім'ї, порушують охоронювані права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і спричиняють йому моральну, фізичну чи психічну шкоду» [40].

Нині домашнє насильство є одним із тих соціальних явищ, яке у період війни може лише загострюватися і при цьому залишатися неусвідомленим. З урахуванням аналізу даних вчинення домашнього насильства у перші місяці повномасштабного вторгнення росії в Україну, зафіксованих випадків домашнього насильства стало менше порівняно з попередніми роками. Наприклад, у першому півріччі 2022 р. у порівнянні з 2021 р. зафіксовано на 27,5% менше звернень до Національної поліції України з приводу насильства в сім'ї. Як зазначено в аналітичному звіті у межах проекту Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні» за півроку (у період з 01.01.2022 р. до 30.06.2022 р.) Офіс Генерального прокурора зафіксував на 56% менше кримінальних проваджень в контексті домашнього насильства у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р. [16].

Третя група джерел – це праці як зарубіжних, так й українських науковців (соціологів, педагогів, психологів) з соціального захисту жінок, постраждалих від домашнього насильства. Певні аспекти щодо запобігання та протидії домашньому насильству були висвітлені: у колективній монографії «Актуальні проблеми сімейного насильства» [42], у посібнику О. Уварової «Захист прав жінок: юридичні інструменти забезпечення гендерної рівності в Україні» [48] та В. Андрєєнкова, В. Байдик, Т. Войцях, О. Калашник «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» [2], О. Кочемировська «Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад» [29].

У контексті нашого дослідження з точки зору правових засад заслуговує

на увагу монографія А. Благої «Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання)» [3]. Авторкою здійснено історико-порівняльний аналіз в насильства в українському суспільстві та родині; визначено та обґрунтовано типові ознаки сімейного насильства, проблеми відношення дорослих до насильства в сім'ї.

У «Словнику української мови» поняття «насильство» і «насилля» вважаються тотожними. Терміносполука «насильство» характеризується як «застосування сили для досягнення чогонебудь; примусовий вплив на когось, щось» [43, с. 184].

Т. Журавель насильство трактує як «соціокультурний та соціально-психологічний феномен, пов'язаний із застосуванням (загрозою застосування) фізичної сили або психологічного впливу як противоправного впливу власної волі особою або групою осіб на інших. Насильство порушує конституційні права тих, на кого спрямовано, призводить до деструкції особистості та негативних соціальних наслідків» [17, с. 278–279]

Обґрунтуванню питань насильницьких дій щодо жінок, умов та причин вчинення таких дій, аналізу їх стану та віктимологічних особливостей присвячено дисертаційне дослідження Н. Ліщук «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання» (2020) [31].

Ми частково погоджуємось з характеристикою поняття «насильства в сім'ї», яке визначили Т. Гуменникова та А. Метіль «як дію або бездіяльність у формі економічного, психологічного, фізичного, сексуального насильства, що скоюється в сім'ї» [12, с. 14].

Поняття «домашнє насильство» також є предметом дослідження сучасних педагогів і правників. Дослідники визначають його як:

- 1) певні усвідомлені дії між членами сім'ї, які порушують конституційні права і свободи та завдають шкоди його фізичному, психічному або моральному здоров'ю та розвитку дитини [38];

- 2) вчинюваний свідомо протиправний вплив одним чи декількома членами сім'ї, який (які) має (мають) значні переваги щодо іншого члена сім'ї або особи

(членів сім'ї, осіб), з якими існують або існували сімейні відносини за умови спільного проживання, що виражається в діяннях фізичного, сексуального, психологічного та економічного спрямування або загрози вчинення такого діяння, порушує права, свободи та інтереси людини і громадянина, визначені Конституцією України, та спричиняє шкоду психологічному чи фізичному здоров'ю [11];

3) будь-які діяння фізичного, психологічного, сексуального або економічного спрямування з боку одного члена сім'ї щодо іншого члена сім'ї, якщо вони здійснюють порушення прав і свобод члена сім'ї як людини і громадянина, що визначені у Конституції України [42].

Варто врахувати думку І. Ботнарєнка, який зазначає, що поняття «наси́льство в сім'ї» характеризується сімейним характером мотивації вчинення протиправних діянь, зумовлених умовами спільної життєдіяльності кривдника та постраждалої особи, на відміну від поняття «домашнє насильство», особливістю якого є така ознака як місце вчинення і яке не завжди пов'язане сферою шлюбно-сімейних стосунків [6, с. 41].

М. Самченко, вивчаючи питання появи насильства в сім'ї над неповнолітніми, використовує термін «сімейно-побутове насильство», трактуючи його як: «сукупність суспільно небезпечних і кримінально-протиправних умисних діянь (дії або бездіяльності), що поєднуються з фізичними діями чи погрозою таких дій на організм іншої людини за допомогою впливу на психіку, здійснюваних одним членом сім'ї щодо іншого (незалежно від факту їх спільного або роздільного проживання)...» [46, с. 451].

Отже, домашнє насильство є суспільно небезпечним діянням, яке негативно впливає на членів сім'ї, оскільки завдає істотної шкоди здоров'ю як фізичному так і психічному. Наслідки домашнього насильства є найбільш небезпечними для психічного здоров'я жінок та дівчат, оскільки вони є особливо вразливими до нього.

Узагальнюючи нормативно-законодавчі джерела, наукову та соціально-педагогічну літературу, констатуємо, що поняття «домашнє насильство щодо

дівчат» має такі ознаки:

1) насильницьке діяння, які виступають як певна дія (або бездіяльність), як погроза його вчинення;

2) насильницьке діяння вчиняється свідомо і є протиправним діянням. Це означає, що кривдник усвідомлював характер вчинюваних ним насильницьких дій чи власної бездіяльності, передбачав можливість настання шкідливих наслідків;

3) постраждалою особою є дівчина, яка перебуває або перебувала із кривдником у родинних стосунках чи фактичних шлюбних відносинах, незалежно від того, чи проживає (проживав) кривдник разом з дівчиною;

4) порушує права та свободи постраждалої особи (наприклад, право на вільне життя, право не зазнавати тортур і нелюдських, жорстоких або принижуючих гідність тощо; право на рівний захист у відповідності з гуманітарними нормами у період збройних конфліктів, право на безпеку і свободу особистості, право на рівність усіх членів родини, право на достатній рівень фізичного, психічного, сексуального здоров'я, право на сприятливі умови праці тощо);

5) наявність проявів фізичного, психологічного, економічного чи сексуального насильства;

6) спричиняє постраждалій особі моральну (пригнічення, заниження самооцінки, депресія, погіршення емоційного стану, виникнення почуття сорому, спонукання до самогубства), фізичну (синці, травми, укуси, поранення), а також матеріальну (наприклад, позбавлення засобів існування, крадіжка частини спільно набутого майна, грошей) шкоду;

7) неможливість застосування самозахисту, оскільки кривдник має певні вікові, соціальні чи економічні переваги над постраждалою особою.

Домашнє насильство завжди спричиняє серйозний збиток для здоров'я, розвитку і соціалізації дівчини. Воно нерідко становить загрозу її життю або навіть призводить до смерті.

Ю. Бриндіков, М. Любецька зазначають, що домашнє насильство як

процес, характеризується певними особливостями: має тривалі циклічні фази взаємодії (фаза посилення напруги, фаза вибуху чи побиття, фаза спокою і каяття) кривдника та жертви [5].

На нашу думку, домашнє насильство щодо жінки є будь-якою умисною протиправною дією (або погрозою застосування дії) чи бездіяльністю фізичного, сексуального, психологічного, фінансового характеру, тобто будь-який акт насильства щодо жінки з умислом заподіяння їй психологічної чи матеріальної шкоди. У разі визначення домашнього насильства має бути враховано такий методологічний підхід як гендерний. В. Медведська це пояснює тим, що «більшість випадків насильства в сім'ї трапляються в контексті інтимних партнерських стосунків: переважна більшість злочинців – чоловіки, а переважна більшість жертв – жінки...» [34, с. 56].

До наслідків домашнього насильства щодо жінок Д. Яіцька відносить: «розлади здоров'я; фізичні та психологічні страждання; втрату працездатності; емоційну залежність та погіршення якості життя» [54, с. 207]. Наслідки домашнього насильства для дівчат важкі і трагічні, оскільки призводять не лише до фізичної шкоди здоров'ю, але й до незворотних емоційних розладів. У дівчат розвивається складний посттравматичний стресовий синдром.

Безсумнівно, завжди скоєння домашнього насильства щодо жінок має значну кількість негативних наслідків: призводить до руйнування відносин у сім'ї; впливає на психічний стан жінки; завдає шкоду психічному чи фізичному здоров'ю жінки; має соціальні наслідки; психотравмувальний вплив на неповнолітніх дітей у родині. Ще одним із наслідків цього насильства є формування соціально дезадаптованих, невпевнених у собі особистостей, неготових до активної діяльності у суспільстві.

Проаналізуємо види домашнього насильства щодо жінок. Характеристику видів домашнього насильства щодо дівчат варто розпочати з фізичного насильства. А. Блага, під цим видом розуміє «суспільно небезпечні умисні дії чи бездіяльність дискримінаційного характеру відносно члена сім'ї або особи, з якою існували чи існують сімейні відносини, які шляхом силового фізичного

впливу (опосередковано або безпосередньо) всупереч або поза волею потерпілої особи порушують його тілесну недоторканність, посягають на здоров'я або життя, унеможливають свободу її волевиявлення» [3, с. 42].

Фізичне насильство полягає в заподіянні дівчатам ударів, побоїв, поранень, а також у впливі на зовнішній покрив тіла дівчини шляхом застосування фізичної сили, зброї або інших предметів, рідин, а також впливає на стан реалізації фізичних потреб (наприклад, обмеження їжи, неможливість повноцінного сну), обмежує свободу пересування.

Наступний вид – це психологічне насильство. Цей вид характеризується активним впливом одного з членів сім'ї (родини) на психіку іншого шляхом залякування, погроз, образ, переслідування. Кривдник навмисно спричиняє дівчині почуття нездатності захистити себе, формує у неї емоційну невпевненість [11].

Науковці Т. Циганчук, Д. Лях за ступенем тяжкості виділяють такі види психологічного насильства: 1) насильство легкої тяжкості: контроль та критика думок, дій дівчини; 2) насильство середньої тяжкості: образи, лемент, зневага, заборона зустрічатися з родичами, друзями, ігнорування потреб дівчини; 3) тяжке насильство: шантаж, погрози нанесення фізичних ушкоджень, приниження в присутності оточуючих [49, с. 3].

Психологічне насильство в сім'ї щодо дівчат може мати такі прояви: образливі жести, пози, міміка, інтонації, образи з використанням криків та (або) лайливих слів, візуальних знаків, знаходження дівчат в атмосфері страху.

Ще одним із видів домашнього насильства щодо дівчат є економічне насильство, спрямоване на контроль над дівчиною за допомогою обмеження або позбавлення доступу як до власних так і до родинних матеріальних чи фінансових ресурсів. З нашої точки зору, економічне насильство проявляється у ситуації, коли дівчина повинна просити гроші у чоловіка або іншого члена родини, при цьому на її прохання може пролунати відмова (наприклад, чоловіку потрібно відчувати, що саме він керує фінансами), а також постійно звітувати про свої витрати тощо. Головною детермінантою економічного насилля в сім'ї, як

зазначає Н. Гнатюк, є нерівномірний розподіл обов'язків по будинку і контроль чоловіком сімейного бюджету [10].

О. Черевач описує ситуацію, коли демонстрація членами родини того, що домашня робота, яку виконує дівчина, не становить жодної економічної цінності призводить до позбавлення її можливості користуватися спільним або власним майном [50].

Зарубіжні науковці економічне насильство розуміють як форму насильства, коли один із членів родини здійснює контроль над доступом до економічних ресурсів іншої людини, підриває її здатність до самостійного доступу до економічних ресурсів і створює фінансову залежність від себе [18].

Розглянемо фінансове насилля як різновид економічного. Цей різновид, як встановили К. Гусєва та І. Горбач-Кудря, пов'язаний з несанкціонованим або незаконним використанням грошей, майна, пенсійного забезпечення дівчини або інших її цінностей. Фінансове насилля є «частиною насилля за віком і домашнього насильства» [13, с. 72].

Що стосується сексуального насильства щодо дівчат, то відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2019 р.) воно має прояв у будь-яких діяннях сексуального характеру, вчинених щодо жінки без її погодження, ... примушуванні до акту сексуального характеру з третьою особою, а також в інших правопорушеннях проти статевої недоторканості особи чи статевої свободи [39].

У дисертаційному дослідженні Ю. Говор доведено, що сексуальне насильство є «формою фізичного та злочинного насильства в сім'ї, зважаючи, що це насильство є інструментальним, а не сутнісним і застосовується здебільшого для того, щоб підкорити волю жінки як рівноправного члена сім'ї, створити їй становище залежності від чоловіка» [9, с. 6].

Наголосимо, що сексуальне насильство є єдиним видом домашнього насильства щодо дівчат, відповідальність за яке криміналізована окремою статтею Кримінального Кодексу України – «Сексуальне насильство».

Узагальнемо види домашнього насильства щодо дівчат на рис.1.1.

Рисунок 1.1. – Види домашнього насильства щодо дівчат.

Проаналізувавши види домашнього насильства щодо жінок (далі будемо говорити про дівчат) (фізичне, психологічне, сексуальне та економічне), вважаємо за необхідне визначити його форми: обмеження свободи, залякування, психологічні (емоційні) зловживання, економічні зловживання, шантаж. При цьому, наданий перелік зазначених форм не є вичерпним.

Цікавими для нашого дослідження є висновки психолога Є. Мелібруда у науковій праці «Обличчя насильства» [35]. Автор характеризує дві форми насильства – гарячу й холодну, які завжди присутні у повсякденному житті. Підґрунтям гарячої форми насильства, з точки зору психолога, є оскаженіння – «трохи динамічне, переповнене емоціями явище розриву емоційної оболонки, котра до певної межі стримує відчуття, породжені найчастіше фрустрацією та безсиллям» [36, с. 9].

Холодна форма насильства, як зазначає Є. Мелібруда характеризує другий різновид насильства, яке «найчастіше виражається у реалізації певного сценарію насильства, часто базованого на звичаях та культурі, які відбиті в психології кожної особистості. Тоді людина реалізує певний ментальний сценарій насильства, тобто сценарій у формі фіксованого зразку вчинків і дій, якого вона раніше навчилась...» [36, с.10].

Погоджуємось з твердженням Т. Веретенко та Я. Климчук, що «домашнє насильство стосовно жінок є комплексним явищем, яке містить низку чинників соціального, психологічного та економічного характеру» [7, с. 286]. Скоєне насильство щодо дівчат має тенденцію повторюватись.

Особливістю домашнього насильства відзначається його циклічність, іншими словами це дії, які повторюються в часі. Ще однією особливістю слід відзначити те, що домашнє насильство існує у стосунках близьких людей, пов'язаних сімейними відносинами. Гендерний аспект цього питання вказує на жінок як більш частих за статистикою жертв домашнього насильства.

У наукових джерелах автори домашнє насильство щодо дівчат поділяють на індивідуальне і колективне, явне або приховане. Воно може проявлятися на різних рівнях (суспільства, країни, окремих соціальних груп, індивіда). Жертви домашнього насильства мають різні культурні, етнічні, релігійні відмінності, різний рівень освіти. У цьому контексті можна навести приклад відношення до дівчат в такій країні як Афганістан, де існує Талібан.

А. Сіддікі визначає, що бути жінкою чи дівчиною значить бути пов'язаною з такими чинниками ризику як вік, гендерна ідентичність, інвалідність, сексуальна орієнтація та етнічна приналежність, коли підвищується ризик зазнати насильницьких дій. Бути дівчиною-підлітком, на думку дослідника, підвищує ризик насильства під час криз, наприклад таких як військовий конфлікт. За віком і статтю в умовах цих конфліктів дівчата можуть бути постраждалими від переслідувань і жорстокого поводження з боку членів родини, експлуатації, військових, озброєних груп, поліції, миротворчих сил і працівників гуманітарної допомоги.

Вразливість дівчат значно підвищується через:

1. Відсутність доступу до школи та освіти: на початку кризи дівчата є першими у своїх громадах, хто залишає школу, і останніми хто повертається після закінчення кризи.

2. Ранні шлюби: через економічний стан родини батьки можуть видавати дівчат заміж у ранньому віці, щоб отримати придане або просто звільнитися від

додаткового рота, який потрібно годувати.

3. Збільшення домашніх обов'язків: «Дівчата-підлітки та молодші дівчата можуть взяти на себе підвищену відповідальність за ведення домашнього господарства під час кризи, піклуватися про молодших братів і сестер, якщо їхні батьки відсутні або їх убили під час війн» [47].

Існує необхідність привернути увагу соціальних працівників, соціальних педагогів і психологів до появи насильства щодо дівчат з інвалідністю. Дівчата з інвалідністю стикаються з підвищеним ризиком насильства. Так обмежена можливість пересування може призвести до неможливості уникнути небезпечних ситуацій, і, як наслідок, таким дівчатам більше загрожує сексуальне насильство та зґвалтування [62].

Неповнолітні дівчата, які стали свідками або жертвами домашнього насильства, можуть мати труднощі з розумінням любові та нормальних сімейних стосунків у майбутньому. Польський дослідник цієї проблеми М. Ріс стверджує, що домашнє насильство може проявлятися себе в успадкуванні з покоління в покоління образів, які отриманих у дитинстві [60].

Таким чином, домашнє насильство щодо дівчат можна класифікувати за такими ознаками: за часом (те, що трапилось у минулому, і те, що відбувається зараз); за тривалістю (одноразове чи багаторазове); за активністю діяння (у форматі певних дій чи у форматі бездіяльності); за безпосередністю застосування насильства (опосередковане чи безпосереднє); залежно від поведінки кривдника (приховане чи очевидне); за рольовим статусом кривдника (батьки, сестри (брати), бабусі (дідусі), члени родин тощо).

Насильство ставить дівчат у становище, що загрожує їхньому фізичному чи психічному здоров'ю, завдає шкоди та позбавляє можливості брати активну участь у житті. Будь-який вид насильства, пережитий у родині, формує в дівчат такі особистісні й поведінкові якості, які роблять їх малопривабливими для суспільства.

1.2. Особливості соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства

За даними міжнародних нормативно-правових документів [56; 58; 59; 61] встановлено, що ключовими суб'єктами, відповідальними за захист жінок і дівчат в будь якій країні є державні органи, державні установи та громадські організації, що вповноважені впроваджувати політику і реалізувати заходи з попередження та усунення всіх форм насильства щодо жінок і дівчат.

Проаналізуємо поняття «соціально-педагогічний захист дівчат від домашнього насильства», яке слід обґрунтувати з позиції соціально-педагогічного підходу до забезпечення захисту прав і особистої гідності людини. Соціально-педагогічний підхід до забезпечення захисту прав і особистої гідності дівчини представляє цілеспрямовану систему заходів, спрямованих на безпосередню реалізацію прав і особистої гідності дівчини, що постраждала від домашнього насильства, і забезпечення необхідних умов її життя.

Поняття «соціальний захист» уперше було вживано у 1935 р. американськими правниками при розробці закону «Social Security Act», в якому наводилося правове обґрунтування нової інституції обов'язкового страхування на випадок старості, смерті, інвалідності та безробіття. Цей термін виражав сутність підтримання соціально вразливих верств населення [15]. Нині це поняття означає комплекс сутнісних зв'язків та інтересів різних соціальних суб'єктів, який спрямований на підтримання соціального добробуту громадянина в певних суспільно-економічних умовах.

Узагальнюючи соціально-педагогічні праці українських вчених (С. Архипової [1], Н. Рудкевич [44], Н. Савельєвої [45]) відзначимо, що в широкому розумінні соціально-педагогічний захист передбачає комплекс заходів з допомоги шляхом виховного впливу на процес соціалізації окремої людини чи соціальної групи, який здійснюється через систему соціальних інститутів: сім'ю, заклади освіти, позашкільні заклади, громадські організації.

Н. Савельєва визначила такі структурні компоненти соціально-

педагогічного захисту як:

- захист процесу розвитку і формування особистості (процесів її фізичного, психічного, інтелектуального, емоційного, вольового і духовно-морального розвитку);

- захист прав молоді людини (право на виживання, освіту, навчання, розвиток, медичну допомогу тощо, коли соціальний педагог виступає безпосереднім захисником прав молоді на різних соціальних рівнях);

- захист середовища формування і розвитку особистості (у сім'ї, місцях проживання, шкільних і позашкільних закладів освіти, де діяльність соціального педагога повинна бути спрямована на підвищення правової культури батьків і членів родини у сфері прав дитини; підвищення виховного потенціалу сім'ї, профілактику і попередження конфліктних ситуацій, психогігієну стосунків у сім'ї);

- цільовий захист, який передбачає надання соціальної допомоги і підтримки дітей, підлітків, юнаків та їх сімей у кризових ситуаціях і несприятливих умовах завдяки реалізації заходів з соціальної реабілітації, цільового забезпечення і надання соціальних послуг. Соціального педагога виявляє дітей і сімей, які неспроможні забезпечувати свою життєдіяльність на належному рівні без соціальної допомоги, надає їм консультативну допомогу, здійснює соціально-педагогічну діяльність з попереджувати насилля стосовно дітей у сімейному середовищі і за місцем проживання, повідомляє органи опіки та охорони дитинства про несприятливі умови і випадки жорстокого поводження з ними [45, с. 11].

Узагальнюючи відзначимо, що у контексті нашого дослідження поняття «соціально-педагогічний захист дівчат від домашнього насильства» розуміємо як цільовий захист, що характеризує комплекс заходів соціально-педагогічної роботи з профілактики порушень прав дівчат в родині, захисту прав дівчат у разі виявлення таких порушень, адаптацію дівчат до життя в правовому суспільстві та їх реабілітацію від насильницьких дій.

Специфіка соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього

насильства полягає в послабленні для дівчат негативних наслідків насильницьких дій, а також у створенні умов для реалізації прав дівчат і покаранні їх кривдників. У ситуації домашнього насильства щодо дівчат соціальному педагогові доводиться сприяти вияву і попередженню всіх наслідків домашнього насильства, надавати підтримку дівчатам-жертвам, повідомляти державні органи про наявність кривдників у родині.

Теоретичний огляд наукових джерел з заданої проблематики показав, що офіційна система захисту є недостатньою. Її слід доповнювати розвитком неформальної мережі жіночої солідарності, яка працюватиме над створенням сприятливого клімату, в якому жінки будуть захищені від усіх видів насильства та порушення їхніх прав людини. Організація сучасного захисту дівчат від насильства має включати відповіді, пристосовані до соціокультурного контексту, в якому відбувається насильство.

Л. Войтова зазначає, що причини насильства над дівчатами розглядають у чотирьох контекстах: соціокультурному, сімейному, індивідуальному і кризовому [8]. Проаналізуємо ці контексти.

Під соціокультурним контекстом науковці розуміють аналіз структури суспільства та економічного стану окремих його складників (умови проживання членів суспільства, наявність роботи чи безробіття, добробут чи ситуація бідності). Крім того, варто враховувати настанови й ставлення окремих членів чи груп суспільства до насильства, наприклад, до насильства по відношенню до дітей у сім'ї. У культурі існує взаємозв'язок між насильницькими формами поведінки й уявленнями про мужність, які формують у « чоловіків настанову на зверхність над іншими людьми (зокрема, над жінкою й дітьми).

Сімейний контекст включає аналіз соціальних змін в становленні і формування сучасної сім'ї: зниження народжуваності, плюралізм суспільства щодо форм шлюбу, частота розлучень тощо; специфічну структуру відносин і їхню динаміку (наприклад, велика кількість конфліктів між поколіннями, конфліктні ситуації між подружжям, рольові зміни в стосунках між батьками й дітьми; фрагментарність сімейних відносин, часті нововведення і зміни.

Насильницькі дії до дівчат у сім'ї в цьому контексті детерміновані сварками між батьками, роздратованістю й нервозністю батька й матері.

Індивідуальний контекст характеризує погляди на насильницькі дії з боку батьків та з боку дітей. Індивідуальний контекст батьків ґрунтується на розумінні сили й слабкості як проявів поведінки. Він указує на уявлення батьків про самооцінку, про специфічні погляди на досвід власного зростання, рівень самоконтролю, уявлення про виховання й виховні методи. Розглядаючи індивідуальний контекст, варто враховувати, що молодші члени родини (діти) – не тільки об'єкти впливу дорослих, але й самі є дійовими особами, вони самі взможі створити ситуацію і певною мірою керувати діями батьків. З точки зору індивідуального контексту, жорстоке ставлення до дітей – це простий вияв влади батьків (дорослих членів родини).

Кризовий контекст має передбачати вивчення компетентності дорослих вирішувати конфлікти. Дорослі, став батьками, не можуть дати своїм дітям достатньо уваги і тепла, оскільки в них самих не сформована емоційна сфера, вони не набули позитивного досвіду у власному дитинстві.

У ситуації домашнього насильства фахівцям із соціальної роботи доводиться вирішувати такі завдання:

- 1) сприяти попередженню всіх виявів домашнього насильства;
- 2) надавати підтримку жертвам;
- 3) змінити поведінку кривдників.

О. Кочемировська зазначає, що зміст соціально-педагогічної роботи, спрямованої на вирішення проблеми домашнього насильства, розглядають як сукупність чотирьох основних елементів:

- 1) профілактика сімейного насильства;
- 2) робота із сім'ями та окремо з її членами, де сукупність макро- та мікрочинників створює підвищений ризик жорстокої поведінки;
- 3) надання підтримки та допомоги жертвам, свідкам насильства та особам, які перебувають у ситуації ризику насильства;
- 4) проведення корекційної роботи з кривдниками [30] (див. рис. 1.2):

Рисунок 1.2. – Зміст соціально-педагогічної роботи, спрямованої на вирішення проблеми домашнього насильства щодо дівчат.

Так, у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» [40] визначено поняття припинення й попередження насильства в сім'ї. Соціально-педагогічна робота постає одним з дієвих засобів саме попередження насильства в сім'ї. Щодо заходів з попередження домашнього насильства та його припинення, то вони є оперативними заходами, які мають на меті скоротити кількість виявів насильства в сім'ї, послабити сімейне неблагополуччя, не допустити вчинення будь-якого з видів насильства по відношенню до молодших членів родини.

На переконання О. Коломієць, поліпшення соціально-педагогічної роботи щодо подолання наслідків домашнього насильства до дівчат, відбудеться за умови, якщо соціальний педагог буде здійснювати професійну діяльність за такими напрямками:

- здійснення правової просвіти дівчат та їхніх батьків;
- вивчення медико-психологічних та соціально-педагогічних особливостей дівчат, умов їхнього життя в сім'ї, специфіки оточуючого мікросередовища;
- здійснення профілактичної роботи щодо попередження насильства до дівчат в сім'ї;
- виявлення дівчат, які стали жертвами сімейного насильства;
- розробка й реалізація програм реабілітації дівчат, які стали жертвами сімейного насильства;
- взаємодія з психологами;
- взаємодія з правоохоронними органами, службами соціального захисту,

медичними закладами [26, с. 76].

Як зазначає О. Броннікова, в Україні дівчата, які є жертвами домашнього насильства, за законодавством країни мають право на програму протидії цьому насильству через систему різноманітних соціальних послуг та медичну, правову, соціальну, психологічну допомогу [4].

Нині в Україні структура Організації об'єднаних націй (ООН) «Жінки» працює над запобіганням і протидією гендерно зумовленому насильству щодо жінок та дівчат у цільових громадах. Фахівці цієї структури підтримують розробку стратегій, які спрямовані на ліквідацію наслідків насильства щодо жінок та дівчат, розширення доступу до правосуддя для потерпілих від гендерно зумовленого насильства.

Зазначимо, що в умовах сьогодення з початком військової агресії РФ в Україні питання захисту прав та інтересів жінок і дівчат стоїть особливо гостро. До прикладу, представники Громадської організації (ГО) «Ла Страда-Україна» як однієї з провідних неурядових організацій України у сфері захисту прав жінок та дітей організували заходи з запобігання гендерно зумовленому насильству, зокрема домашньому насильству та забезпечення прав дівчат, сприяючи впровадженню стандартів прав людини в усіх сферах життя суспільства та держави. Крім того, в Україні започаткована Національна гаряча лінія із попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, метою якої є надання первинної просвітницької, психологічної та правової допомоги дівчатам що зазнали насильницьких дій.

Офіс Ради Європи в Україні започаткував проєкт «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні» (COVAW) (див. додаток А). Тривалість проєкту: 1 січня 2021–31 грудня 2022. Цей проєкт створений відповідно до Плану дій Ради Європи для України (2018-2022 рр.). Метою реалізації проєкту є, по-перше, підтримка розвитку національного законодавства та проведенні політичних реформ, пов'язаних з протидією домашньому насильству, по-друге, підвищення обізнаності органів влади та суспільства щодо Стамбульської конвенції та проблеми насильства стосовно жінок. Проєктна діяльність сприяє створенню

ефективної системи захисту жертв насильства проти жінок та домашнього насильства в Україні.

Починаючи з 2022 р. в Україні представники державних і недержавних інституцій європейських країн почали відкривати прихистки для жінок і дівчат, які постраждали від насильства. До прикладу, на Прикарпаття Уряд Латвії започаткував проєкт «Shelter for Women and Girls – victims of War Crimes», який реалізується ГО «Елеос-Україна» за підтримки Посольства Латвійської Республіки в Україні. Цільова група – це дівчата, які через збройну агресію військових рф постраждали від сексуальних злочинів та тортур. У ході реалізації проєкту передбачено: надання безоплатної медичної допомоги у спеціалізованих українських клініках; представлено проживання у реабілітаційному центрі з відповідним комплексом послуг, включаючи психологічний та соціальний супровід; організовано забезпечення юридичної допомоги у співпраці з міжнародними організаціями.

У відповідності до положень Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству у розділі, який стосується Захисту і Підтримки постраждалих від насильства, наголошується на можливості скерування постраждалих дівчат до спеціалізованих служб підтримки [28]. Наприклад, до кризового центру або до жіночого притулку для постраждалих від зґвалтування та сексуального насильства, якими часто керують неурядові організації. Ці заклади надають підтримку й супровід постраждалій дівчині шляхом забезпечення збору судово-медичних даних, за необхідності проведуть психологічне та юридичне консультування, організують необхідні заходи з охорони здоров'я дівчини, а також допоможуть звернутись з заявою до державних органів влади.

Важливим є проведення просвітницької і роз'яснювальної роботи з населенням, із працівниками поліції, про превентивну роботу, статистику звернень до поліції з проблеми домашнього насильства. Як приклад наведемо перегляд й обговорення з дівчатами, що постраждали від домашнього насильства соціального ролику «Розірви коло насильства» в рамках інформаційної кампанії

«16 днів проти насильства». Метою цієї кампанії є покращення розуміння та обізнаності про всі форми насильства та створення вільного від насильства соціального простору. Також «16 днів проти насильства» проводяться задля активізації взаємодії державних установ та громадських організацій, щоб об'єднати зусилля з захисту прав дівчат і жінок.

Привертає увагу створений в Україні запуск мобільних груп із протидії домашньому насильству, основне завдання яких полягає у реагуванні на повідомлення громадян, проведення превентивної роботи з сім'ями тощо. Національна поліція України у 2019 р. запустила роботу 45 мобільних груп поліції для реагування на домашнє насильство, впродовж їх діяльності кількість таких груп підвищилась до 86. Взаємодія поліції та спеціалізованих служб підтримки забезпечили злагоджену і комплексну допомогу постраждалим від домашнього насильства.

В Україні працює мережа кризових центрів для жінок, які постраждали внаслідок домашнього насильства. Як приклад наведемо діяльність Київського міського Центру гендерної рівності, запобігання та протидії насильству (далі Центр). Цей Центр має такі структурні підрозділи: притулок для жінок, що постраждали від домашнього насильства (або насильства за ознакою статі); кімнати кризового реагування для осіб, що постраждали від домашнього насильства (або насильства за ознакою статі). Центр – це державний заклад, метою якого є діяльність, яка спрямована на реалізацію різних прав та можливостей жінок шляхом забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя.

Завданнями Центру є: 1) реалізація соціально-освітніх програм та курсів; 2) надання соціальних послуг з інформування, консультування; 3) надання короткострокового та довгострокового місця безпечного цілодобового тимчасового перебування на базі кімнати кризового реагування дівчатам, що постраждали від домашнього насильства.

У Притулку постраждалим жінками і дівчатами надають комплексну допомогу (психологічну, соціально-побутову, інформаційну та юридичну) на

основі оцінки їх потреб та індивідуального підходу з урахуванням віку, стану здоров'я та фінансового положення.

Такі Центри існують і в інших містах України, вони мають назву кризових центрів для постраждалих від домашнього насильства. Фахівці таких центрів сприяють у наданні послуг дівчатам, які постраждали від домашнього насильства, зокрема забезпечують місцем тимчасового, безпечного, цілодобового перебування, організовують психологічну допомогу тощо. До прикладу, у Чернівцях створено Кризовий центр для дівчат, жінок із дітьми «Місто Добра». Цей центр є не тільки тимчасовим притулком та місцем безпечного проживання постраждалих від домашнього насильства, але й в ньому фахівці надаєть комплексну програму соціалізації дівчат.

У «Методичному посібнику для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї» [36] вказано, що майже 30% жінок-жертв домашнього насильства у майбутньому скоюють самогубства, 60% – гинуть в результаті самогубства, 35% – потрапляють у лікарню. Подібна ситуація вимагає комплексних зусиль команди фахівців соціальних служб, організацій та установ, що складають систему соціального обслуговування. Проаналізуємо особливості захисту дівчат від домашнього насильства.

Дівчата, які зазнали домашнього насильства, найчастіше потребують соціальної реабілітації. Коли застосування домашнього насильства призводить до фізичних травм і встановлення інвалідності, дівчина, крім соціальної реабілітації, може пройти також медичну реабілітацію.

Провідними принципами соціальної реабілітації в роботі з такими дівчатами є своєчасність і поетапність здійснення реабілітаційних послуг, комплексність, послідовність, безперервність і системність у проведенні реабілітаційних заходів, індивідуальний підхід до кожної дівчини, а також доступність соціально-реабілітаційної допомоги для всіх, хто її потребує.

Цілями соціальної реабілітації є відновлення соціального статусу дівчини як особистості, адаптація до соціальної реальності, досягнення певного рівня соціального та матеріального благополуччя, а також матеріальна та

нематеріальна незалежність.

Головним завданням соціальних педагогів, які займаються соціальною реабілітацією, є забезпечення позитивних змін дівчини як особистості, а також позитивних змін у її сімейному середовищі.

Загальними напрямками соціально-реабілітаційного процесу є:

1) соціально-психологічна допомога та підтримка, соціальний патронаж у закладах освіти, у сім'ї, на виробництві, діагностика та надання необхідної допомоги консультативного, організаційного, координуючого та посередницького характеру у вирішенні нагальних проблем;

2) інформування та консультування з питань прав і пільг, порядку їх реалізації, сприяння у здійсненні соціальних гарантій і пільг, а також інформування про установи, що надають соціальну допомогу;

3) соціально-психологічна підтримка і робота з оточенням, психокорекція сімейно-побутових відносин;

4) сприяння в реалізації потреб та інтересів у різних сферах життя, надання допомоги в працевлаштуванні, в організації дозвілля, тощо [26].

На думку Н. Заверико [22], Л. Завадська [21], соціальна реабілітація може досягатися тільки в результаті сукупності дій у рамках таких напрямів реабілітації, як-от: прищеплення або відновлення втрачених навичок, терапія середовищем, терапія зайнятістю, психологічне пристосування до нових умов життя. За Л. Завадською, тільки в ході реалізації сукупності дій можливе справжнє і повноцінне відновлення здатності індивіда до соціального функціонування [21].

Реабілітація складається з п'яти взаємопов'язаних етапів. Перший етап називається діагностико-прогностичним і містить у собі діагностику стану клієнта, складання індивідуальної програми реабілітації. Другий етап – етап розроблення оптимальних технологій, форм і методів роботи. На третьому етапі відбувається безпосередня підготовка до реалізації обраних способів роботи. Четвертий етап є реалізаційним і включає в себе реалізацію корекції та комплексного контролю. На п'ятому етапі – експертно-оціночному –

відбувається систематизація, узагальнення та контроль результатів реабілітаційних заходів [25].

Соціальна реабілітація включає в себе соціально-медичну реабілітацію, спрямовану на відновлення і формування навичок, соціально-психологічну, спрямовану на відновлення психічного і психологічного здоров'я та виявлення можливостей особистісного зростання, соціально-педагогічну, спрямовану на здійснення педагогічної допомоги за різних порушень здібностей до навчання та здобуття освіти, професійну та трудову, спрямовану на освіти, професійну та трудову, які включають у себе відновлення або формування професійних навичок, а також соціально-середову, що включає в себе відновлення почуття соціальної значущості в новому соціальному середовищі та інші.

Відновлення соціального статусу є невід'ємною частиною соціальної реабілітації. Необхідною умовою соціальної реабілітації є комплексність використання різних її напрямів, що дають змогу повернути особистість у соціум, усунувши при цьому порушення.

Соціальна реабілітація жінок і дівчат, які зазнали домашнього насильства, може здійснюватися державними організаціями, такими як кризові центри (відділення) допомоги жінкам і дітям, а також іншими організаціями соціального обслуговування, наприклад, комплексними центрами соціального обслуговування, центрами допомоги сім'ї та дітям, а також спеціально створеними стаціонарними відділеннями, що виконують функції кризових центрів [20; 52]. Також, соціальна реабілітація жінок і дівчат, які зазнали домашнього насильства, може здійснюватися фондами та некомерційними організаціями.

Основною метою цих організацій, як державних, так і недержавних, є допомога та підтримка жінок і дівчат, які перебувають у кризовій та небезпечній для фізичного та душевного здоров'я ситуації або насильства. Їм надається спеціалізована комплексна допомога (психологічна, соціальна, педагогічна, медична, правова тощо).

Соціальна реабілітація дівчат, які зазнали домашнього насильства,

здійснюється за особистою заявою. Дівчата мають можливість особисто звернутися до установи. Дівчата, які не знають, куди звернутися, можуть бути проінформовані про установи, що займаються соціальною реабілітацією жінок, які зазнали домашнього насильства, у відділах соціальної сфери. Після звернення (особистої заяви) дівчина, стає клієнтом установи, а вся інформація про неї вноситься в базу, заповнюються картки клієнта. В установі відбувається всебічна підтримка та допомога дівчатам. Реабілітація відбувається в тих напрямках, яких потребує саме дівчина, і включає в себе взаємодію фахівців кризового відділу різних профілів: соціальних працівників, психологів і педагогів, медичних працівників, правників.

Існуючи в Україні реабілітаційні і кризові центри працюють із жінками для зміцнення їхнього психофізичного здоров'я шляхом професійного використання спеціальних методів і методів психотерапевтичної допомоги, проводиться діагностика, складається графік роботи, проводиться консультативна робота, організуються групи психологічної підтримки і взаємодопомоги, проводяться тренінги. Основною метою втручання фахівців є надання дівчатам, які зазнали домашнього насильства, всю необхідну інформацію та підтримку, щоб вони самостійно прийняли рішення у визначенні можливих шляхів виходу із ситуації, що склалася.

У роботі з дівчатами, які зазнали домашнього насильства, існує також екстрена допомога (психологічна, юридична) при травмах насильства та посттравматичного стресу, а також довгостроковий супровід у процесі індивідуального консультування та групової роботи.

Перш за все, у дівчини, яка зазнає домашнього насильства, задовольняється базова потреба в безпеці – їй надається притулок, на випадок, якщо їй нікуди йти. Екстрена психологічна допомога, також, здійснюється через телефон довіри. Якщо у дівчини є місце, де вона може сховатися від агресора, тоді розробляється план довгострокової реабілітації.

Отже, соціальна реабілітація є комплексом заходів, здійснюваних державними, приватними та громадськими організаціями, спрямованими на

відновлення соціального функціонування особистості дівчини, інтеграцію її в суспільство та захист її соціальних прав. Соціальна реабілітація дівчат, які зазнали домашнього насильства, здійснюється кризовими центрами для жінок, а також іншими організаціями соціального обслуговування, які також спрямовані на допомогу дівчатам у виході з кризових ситуацій. Соціальна реабілітація включає в себе комплексну соціальну, психологічну, юридичну допомогу, а результатом є відмова дівчини від попередніх форм поведінки, повернення в соціум і відновлення соціального статусу, досягнення певного рівня соціального та матеріального благополуччя, а також знаходження внутрішніх і зовнішніх ресурсів для подальшого життя.

Соціальна реабілітація вирішує лише частину проблем, що виникли у зв'язку з домашнім насильством щодо дівчат. Лише в сукупності заходів з попередження домашнього насильства, з інформування населення про проблему, підготовка кваліфікованих спеціалістів (соціальних педагогів) та міжвідомча співпраця можуть змінити ситуацію, що склалася в суспільстві.

Таким чином, узагальнюючи відзначимо, що соціально-педагогічну роботу з дівчатами, що зазнали домашнього насильства, треба здійснювати за такими напрямками: налагодження контактів та надання підтримки жертвам насильства; створення атмосфери безпеки та довіри; здійснення заходів з правової просвіти дівчат; організація взаємодія з правоохоронними органами, медичними закладами, службами соціального захисту; розробка й реалізація корекційних програм поведінки. Знаючи причини і чинники, які призводять до виникнення жорстокого ставлення до дівчини з боку батьків та членів родини, соціальний педагог зможе попередити прояви домашнього насильства.

Організація захисту дівчат, постраждалих від домашнього насильства здійснюється у напрямках юридичного супроводу, психологічної підтримки, соціального піклування. Вирішення проблеми домашнього насильства щодо дівчат загалом можливе лише за взаємодії державних структур і громадських організацій для жінок і дівчат. Це, насамперед, правоохоронні та правозахисні органи, заклади освіти, охорони здоров'я та служби соціального захисту. Навіть

якщо кожна з перерахованих організацій чи установ успішно виконує свої функції з прецедентом домашнього насильства, результативною робота буде тільки за скоординованої міжвідомчої взаємодії. Актуальною є розробка ефективних форм і методів роботи соціального педагога з реагування на випадки домашнього насильства щодо дівчат.

Висновки до першого розділу.

Встановлено, що у науковій спільноті та у нормативно-законодавчій документації немає єдиного підходу у трактування понять «домашнє насильство» та «насильство у сім'ї», хоча ключова суть визначень однакова: це вчинення умисних дій чи бездіяльності між нинішніми та колишніми членами родини з метою заподіяння шкоди фізичному, психічному сексуальному здоров'ю та економічному стану постраждалої особи.

На підставі теоретичного аналізу видів домашнього насильства (фізичного, психологічного, сексуального та економічного) визначено форми насильницької поведінки щодо дівчат, які можуть бути використані кривдниками: залякування, шантаж, виснаження, соціальна ізоляція, емоційні зловживання, економічні зловживання.

Обґрунтовано, що особливості захисту дівчат від домашнього насильства зумовлені соціокультурним, сімейним, індивідуальним і кризовим контекстами розуміння причин такого насильства. У нашому дослідженні під поняттям «соціально-педагогічний захист дівчат від домашнього насильства» розуміємо цільовий захист, який містить комплекс заходів з попередження, профілактики домашнього насильства щодо дівчат, а також надання їм інформативних, просвітницьких, консультативних, посередницьких і реабілітаційних послуг.

Соціально-педагогічний захист дівчат, постраждалих від домашнього насильства здійснюється на держаному і місцевих рівнях, а також на рівні недержавних організацій і релігійних установ.

Таким чином, теоретичний огляд соціально-педагогічної літератури свідчить, що на сучасному етапі розвитку суспільства недостатньо приділяють

увагу підготовці соціальних педагогів, здатних до роботи з профілактики, виявлення та запобігання насильству над дівчатами.

У наступному розділ проаналізуємо форми і методи соціально-педагогічної роботи з захисту дівчат від домашнього насильства.

РОЗДІЛ 2

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ЗАХИСТУ ДІВЧАТ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Соціально-педагогічна діяльність з захисту дівчат, постраждалих від домашнього насильства

Зміст поняття «соціально-педагогічний захист дівчат від домашнього насильства» було розглянуто у попередньому розділі. Проаналізуємо форми і методи роботи соціального педагога з захисту цієї категорії дівчат.

Спочатку складемо соціально-психологічний портрет дівчат, які постраждали від домашнього насильства. До характеристик та ознак цієї категорії постраждалих від домашнього насильства віднесено такі:

1. Занижена самооцінка (знецінення своїх можливостей). Кривдник навіював і підтримував у дівчині переконання в її некомпетентності, неадекватності та відповідальності за насильство, скоєне над нею.

2. Залежність. Дівчина пасивна, бездіяльна, не вірить у можливість втекти від агресора і навіть іноді проявляє в цьому сенсі мазохістські тенденції. Наголосимо, що залежність може мати й економічну межу - нездатність матеріально самій забезпечувати себе та дітей.

3. Соціальна ізоляція. Дівчина-жертва дуже часто перебуває в ізоляції внаслідок того, що хтось із родини здійснює суворий контроль над її соціальними контактами. Перебуваючи в ізоляції від соціума і не маючи інформації про навколишнє оточення, дівчина стає залежною.

4. Дефіцит розвитку комунікативних навичок. Дівчата, які зазнають домашнього насильства, в особистому спілкуванні не володіють навичками продуктивних взаємин, вони позбавлені чіткого відчуття своїх психологічних, фізичних меж, або надто швидко починають довіряти і відкриватися людям, або не довіряють нікому і зовсім закриті.

5. Значний рівень тривожності. У жертв домашнього насильства тривожність проявляється у такий спосіб: підвищена потреба в контролі; гіперактивність щодо передбачуваної небезпеки; невірна інтерпретація об'єктивно нейтральних або позитивних міжособистісних стимулів як загрозливих або небезпечних; соматична симптоматика.

6. Безпорадність. Почуття безпорадності є настільки сильним, що дівчина нездатна ухвалювати рішення, доглядати за собою і будувати свої плани на майбутнє. Усе це, як правило, призводить до депресії та суїцидальної настрою. Дівчина-жертва не має бажання допомогти собі.

7. Переважання неконструктивних психологічних захисних механізмів: раціоналізація, заперечення, злиття, заміщення тощо. Дівчині, яка перенесла домашнє насильство навіть у минулому, психологічно важко, соромно визнати правду. Процес відторгнення і забування насильства відбувається несвідомо, проте відторгнення супроводжується руйнуванням цілісності особистості, порушенням психічного та фізичного здоров'я, слабкою диференціацією власних почуттів і повною відсутністю у дівчини раціональної рефлексії.

Н. Савельєва зазначає, що соціальний педагог здійснює комплекс заходів з соціального захисту особистості в установах і за місцем проживання, серед яких: «виявлення інтересів і потреб, труднощів і проблем, конфліктних ситуацій,... посередницькі функції між особистістю і установою, сім'єю, фахівцями різних соціальних служб, відомств, правоохоронних і адміністративних органів...» [45, с. 8].

С. Архипова, Л. Смеречак зазначили, що соціальний педагог повинен уміти користуватись інструментарієм індивідуальної і групової комунікації в різних ситуаціях соціально-педагогічних взаємодій з клієнтами, передбачати результат професійних впливів на окремого індивіда чи групу (колектив) [1].

У зв'язку з вищезазначеним, основне завдання соціального педагога – зосередивши увагу на зверненні клієнтки, встановити факти без будь-якої оцінки та інтерпретації. Основним прийомом у консультуванні є слухання, а зворотний зв'язок може бути виражений технікою «мінімального заохочення». Соціальним

педагогам рекомендується включати під час консультування рефлексію, прислухатися до свого внутрішнього стану, відслідковувати свої почуття і думки, навчитися їх приймати і керувати ними. Таке вміння усвідомлювати власні емоції та почуття дає змогу консультантові спокійно та виважено розглянути ситуацію, в якій опинилася дівчина-жертва насильства, запропонувати їй інформаційну підтримку та допомогти ухвалити рішення самій, тим самим набувши впевненості. Такі консультаційні прийоми отримали назву «кризова інтервенція», метою якої є допомога дівчині ефективно впоратися з травмою насильства. Для цього в процесі консультування ставлять три завдання, які вирішує клієнтка за допомогою соціального педагога:

- 1) адекватне і ясно усвідомлене уявлення про те, що сталося;
- 2) усвідомлення дівчиною власних справжніх почуттів, управління реакціями, подолання афекту;
- 3) формування конструктивних моделей поведінки дівчини, що дають змогу впоратися з наслідками отриманої травми від насильницьких дій.

Проаналізуємо соціально-педагогічну діяльність з захисту дівчат, постраждалих від домашнього насильства.

Н. Рудкевич визначає соціально-педагогічну діяльність як суспільне явище, що представляє собою своєрідну модель професійної діяльності, «спрямованої на розв'язання завдань соціального виховання і соціально-педагогічного захисту» [44, с. 11]. Ця діяльність, на думку авторки, передбачає створення і реалізацію робочих програм соціального педагога, які спрямовані на пошук внутрішніх ресурсів особистості клієнта і забезпечення його зовнішніми ресурсами.

До основних методів соціально-педагогічної діяльності з дівчатами, постраждалими від домашнього насильства слід віднести такі:

1. Педагогічні (орієнтовані на виховання, перевиховання, реабілітацію, корекцію, навчання соціального досвіду);
2. Соціологічні (дозволяють здійснити аналіз документів, результатів спостережень, опитування, аналіз продукції засобів масової інформації,

публічних виступів відомих політиків тощо);

3. Психологічні (сприяють зняттю психологічної напруги: тренінг; арт психотерапія);

4. Фінансово-економічні методи (спрямовані на розв'язання матеріальних проблем клієнтів: інформування про економічні пільги і санкції);

5. Правові методи (допомагають в роботі з клієнтом відновити його права, знайти нормативно-правові документи, які сприятимуть розв'язанню проблеми клієнта);

6. Медико-соціальні методи (соціальний педагог проводить вивчення впливу соціальних факторів на стан здоров'я різних категорій ризику, розробляє превентивні заходи усунення шкідливого впливу різних факторів на здоров'я клієнтів);

7. Організаційні методи (характеризують організацію трудової діяльності клієнтів і громадську діяльність незахищених верств населення);

8. Комунікативні методи (спрямовують соціального педагога на дотримання професійного етикету з клієнтом) [44, с. 16–17].

На думку Н. Рудкевич, до специфічних методів роботи соціального педагога з захисту дівчат, постраждалих від домашнього насильства, можна віднести нетрадиційні методи:

1) методи лікувальної педагогіки (не зашкодь здоров'ю дівчини, навчи піклуватися про своє здоров'я);

2) метод переконань;

3) метод формування навичок саморегуляції, самодисципліни;

4) метод зміцнення психічного здоров'я засобами мистецтва (естетотерапія, арт терапія тощо);

5) метод організації рухомих та інтелектуальних забав (імаготерапія);

6) виховання природою, передбачає оздоровлення засобами природи [44].

Вважаємо, що соціальному педагогові в роботі з такою категорією дівчат варто використовувати і метод соціального супроводу. Під ним розуміємо комплексний метод, який забезпечує створення умов для формування нової

поведінки дівчат в складних життєвих ситуаціях. Такий супровід містить: діагностику проблеми дівчини; інформацію про способи розв'язання цієї проблеми (інформування); консультацію на етапі прийняття дівчиною рішення і розробку дієвого плану реалізації цього рішення. Основний принцип супроводу в соціально-педагогічній роботі з дівчатами – це «не нашкодь», забезпеч умови знайти ресурси для допомоги «самій собі».

Формами соціально-педагогічної роботи з дівчатами, постраждалими від домашнього насильства є індивідуальна і групова соціально-педагогічна робота. Проаналізуємо їх.

Індивідуальна соціально-педагогічна робота, орієнтована на вирішення проблем дівчини. Вона спрямована на надання допомоги у розв'язанні правових, психологічних, міжособистісних, економічних проблем шляхом особистісної взаємодії соціального педагога з дівчиною. Ця форма дозволяє враховувати особливості розвитку, фізичного і духовного стану, рівень освіти, інтереси і потреби, а також життєвий досвід дівчини. Індивідуальна соціально-педагогічна робота є однією із поширеніших форм діяльності соціального педагога з дівчатами, постраждалими від домашнього насильства. Вона ґрунтується на результатах діагностування дівчини, аналізу її життєдіяльності, соціальної активності, запитів та потреб.

Групова соціально-педагогічна робота – це форма, яка використовується з метою надання дівчатам допомоги, завдяки передачі групового досвіду для розвитку її ресурсів і відновлення чи нового формування соціальної поведінки. Важливим результатом групової соціально-педагогічної роботи є перетворення внутрішнього світу дівчат. З дівчатами, постраждалими від домашнього насильства ефективно проводити тренінги.

Вважаємо, що при формулюванні тематики тренінгів у русі соціально-педагогічного захисту необхідним є врахування:

- соціально-політичного становища дівчат в Україні;
- задоволення актуальних соціальних та особистісних потреб дівчат;
- апробації нових форм та методів соціально-педагогічної роботи;

- створення альтернативних соціально-педагогічних програм;
- розробка нових концепцій соціально-педагогічного захисту через власний практичний досвід соціального педагога.

Складовими діяльності соціального педагога з реалізації соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства є:

1. Соціально-педагогічна оцінка (діагностика) важкої життєвої ситуації чи стану, що вимагає захисту дівчини, коли вона сама свідомо її не може подолати.
2. Застосування форм і методів соціально-педагогічної роботи з дівчинами з метою вирішення ситуації, з урахуванням наслідків її повного подолання.
3. Прогнозування подальшого життя дівчини, постраждалої від домашнього насильства.

Основними елементами соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства є: законодавча база та нормативно-правове забезпечення системи надання послуг цій категорії населення; скоординована діяльність соціальних служб з допомоги, профілактики та реабілітації дівчат; наявність програм реабілітації, профілактики. Усі ці елементи мають бути взаємопов'язані та спрямовані на досягнення спільних цілей – запобіганню насильству над дівчатами у родині, надання захисту і допомоги дівчині та членам родини, які опинилися у важкій ситуації наслідків насильства.

Професійна діяльність соціального педагога у напрямку соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства повинна носити цілеспрямований характер і зумовлена такими елементами:

- необхідність постійного привертання уваги суспільства до проблем дівчат і ставлення суспільства до них;
- систематичне підвищення в цілому у суспільстві рівня правової культури у сфері прав дитини;
- виявлення і нейтралізування чинників, які негативно впливають на процес формування і розвитку дівчини у родині та суспільстві в цілому, а також на особистісно-індивідуальному рівні;
- ціленаправлене формування знання у сфері прав жінок як

серед дорослого населення так і серед дитячої, підліткової і молодіжної аудиторії;

- виявлення та активна участь у реалізації заходів по призупиненню дій осіб чи установ, які не порушують права дівчат;

- формування і розвиток у дівчат активної соціальної позиції у тому числі і стосовно захисту своїх прав.

Ефективність соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства залежить не лише від наявності у соціального педагога теоретичних знань та вмінь реалізовувати їх у безпосередній практичній діяльності, але й від умотивованості самих дівчат змінити своє відношення до ситуації насильства.

Однією з основних умов досягнення результативності роботи соціального педагога є забезпечення єдності інформаційного, гендерного, соціально-педагогічного та діяльнісного підходів до проблеми захисту дівчат від домашнього насильства. Водночас, як зазначали І. Заверико і А. Капська, головною особливістю соціально-педагогічної роботи є вміння соціального педагога визначати проблеми і потреби дівчат на різних рівнях: індивідуальному, міжособистісному та суспільному [22; 24].

Таким чином, комплексний практичний аналіз використовуваних форм і методів соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства засвідчує, що окрім державних органів та служб до цього процесу активно долучаються органи місцевого самоврядування, приватні служби чи центри, неурядові організації та громадськість.

Також важливо підкреслити, що соціальний педагог залучає осіб, які вчинили насильство, до роботи у посткорекційній групі взаємодопомоги. У контексті роботи з кривдниками соціальні педагоги розробляють корекційні програми, повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права і послуги, якими вони можуть скористатися, повідомляють службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого

насильства [36, с. 39].

Наведемо приклад дій соціального педагога з комплексного соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства на рис. 2.1.

Рисунок 2.1. – Послідовність дій соціального педагога з соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства.

Також соціальні педагоги вивчають та узагальнюють причини та умови проявів насильства в сім'ї; надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів, взаємодіють із засобами масової інформації, громадськими організаціями у проведенні просвітницьких та виховних заходів з питань попередження насильства в сім'ї.

2.2. Програма і рекомендації з соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства

Міністр соціальної політики України Юлія Соколовська у Фонді народонаселення ООН Міжнародного форуму «Україна на шляху до подолання домашнього та гендерно зумовленого насильства» зазначила, що кожна п'ята жінка в Україні стикається з різними формами домашнього насильства.

З метою створення програми захисту дівчат від домашнього насильства нами були проведені індивідуальні нарративні інтерв'ю з 8 дівчатами-жертвами. До запитань віднесено такі:

1. Насильство над Вами здійснювали члени Вашої родини?
2. Чи були, крім Вас і кривдника ще члени родини?
3. Що Ви хотіли зробити після отримання насильницьких дій?

З учасницями зв'язувались за їхнім бажанням по мобільному телефону. Всі дівчата були повнолітніми віком від 19 до 24 років. Ці дівчата займаються сільськогосподарською працею та громадським лідерством, мають середній рівень освіти та соціально-економічну вразливість, спричинену збройним конфліктом в Україні.

На початку проведення інтерв'ю дівчатам-учасницям було представлено мету опитування, а також вони були поінформовані про добровільність участі та можливість вийти з дослідження в будь-який час. Учасниць, які розуміли процедури дослідження, просили надати інформовану згоду. Конфіденційність даних дівчат була забезпечена шляхом заміни особистої інформації; ми враховували етичні критерії соціально-педагогічної роботи.

Учасниці розповідали та обговорювали свої історії українською мовою, розміщуючи свій досвід у певній послідовності подій. Ми зібрали історії дівчат-жертв за допомогою нарративних інструментів, враховуючи насиченість опису ситуації насильства, що базується на спільному досвіді дівчат, а не на їхніх індивідуальних історіях. Дівчата визнали, що потребують емоційної підтримки для подолання психосоціальної травми. Вони все ще відчувають страх, сум,

образу, стигматизацію, дискримінацію, соціальну ізоляцію, депресію або посттравматичний стрес. У всіх опитаних визначили стан поразки, труднощі з прощенням і примиренням.

На основі цих історій, а також за порадами науковців [20; 23; 27] нами була розроблена програма захисту дівчат від домашнього насильства «Захист для мене». Програма містить 4 блоки, поданих різними розділами для дівчат віком від 19 до 24 років. Кількість занять 12.

Блоки програми:

1. Діагностика психоемоційних станів дівчат. Розрахована на 4 години діагностування і пояснення результатів (2 заняття). За результатами діагностики для кожної дівчини визначаються теми для обговорення під час індивідуальних консультацій. Також встановлюється готовність дівчини до участі у групових заняттях.

2. Індивідуальна соціально-педагогічна робота. Складається з 2 індивідуальних занять соціального педагога до групової роботи і з 2 консультацій після групової роботи, кожне заняття чи консультація містить 45 хвилин (4 заняття). Соціальному педагогу на індивідуальних заняттях варто використовувати такий метод як інформування. Цей метод дозволяє враховувати особливості розвитку і життєвий досвід дівчат.

3. Групова реабілітаційна соціально-педагогічна робота. Містить п'ять 1,5 годинних занять. Групова робота дає можливість отримати інформацію про власне фізичне і психічне здоров'я, про його збереження; про відношення між чоловіками і жінками. Кожна групова зустріч складається з чотирьох частин: 1) коротка практика стабілізації, ресурсного забезпечення; 2) обмін інформацією та підтримка поточних запитів; 3) невелика теоретична частина, соціально-психологічні практики та техніки для самостійного використання, тренувальні вправи для відпрацювання навичок тощо; 4) завершення зустрічі, шеренг.

Зазначимо, що ми використовуємо групу як платформу для надання базової емоційної та інформаційної підтримки дівчатам, які терміново потребують допомоги.

4. Рекомендації для дівчат з оновлення власного подальшого життя. 1 групове заняття, розраховане на 1,5 години.

Пропонована тематика групової роботи:

Тема 1. «Мої індивідуальні кордони».

Тема 2. «Я і мій світ».

Тема 3. «Стереотипи сприйняття мене оточуючими».

Тема 4. «Мої права і моє почуття гідності».

Тема 5. «Я в майбутньому житті».

Після кожної теми дівчатам пропонується підготувати домашнє завдання.

Розроблена програма є гнучкою за змістом занять. Соціальний педагог, в залежності від рівня професіоналізму, сам обирає інструментарій.

Програму слід реалізовувати за етапами.

Перший – це етап установлення контакту і діагностика. Цей етап дуже важливий, тому основними видами взаємодії соціального педагога з дівчатами є встановлення відносин «фахівець-клієнтка», пояснення, що таке конфіденційність, проведення першої бесіди у зручному і комфортному для дівчини місці. Послідовність дій соціальних педагогів у роботі з дівчатами, постраждалими від домашнього насильства: 1) справжність, щирість; 2) прийняття, турбота, визнання; 3) емпатичне розуміння.

Пояснимо кожний крок у роботі соціальних педагогів. По-перше – це справжність або щирість. Чим більше соціальний педагог є самим собою у стосунках із дівчиною, тим менше він відгороджений від неї і, що ймовірніше, вона зміниться і просунеться в конструктивному особистісному розвитку.

По-друге, важливо створити клімат, що сприяє зміні емоційного стану дівчини. Інструментом у цьому є прийняття, турбота або визнання як безумовне позитивне прийняття. Коли соціальний педагог відчуває позитивну, незасуджувану, приймаючу настанову по відношенню до дівчини-жертви безвідносно до того, ким ця дівчина є наразі, терапевтичне просування або зміна є більш імовірним. Прийняття соціальним педагогом передбачає дозвіл дівчині бути в будь-якому її безпосередньому переживанні: печалі, збентеженні, образі,

обуренні, страху, сміливості тощо.

Третій крок – це емпатичне розуміння. Це означає, що соціальний педагог точно сприймає почуття (особистісні тригери), пережиті дівчиною, і повідомляє це сприйняте розуміння їй [59].

Для діагностики рекомендуємо використати методику «Колесо життєвого балансу». Ця методика дає можливість проаналізувати динаміку особистісного зростання і планування життя, яка дає змогу відкрити дівчині можливості для розвитку. Її зміст представлено у графічному зображенні у вигляді кола, поділеного на 8 класичних (базових) сфер життя дорослої особистості, до яких відносять: здоров'я та спорт; фінанси; кар'єру; особистісне зростання; духовний розвиток; оточення; яскравість життя; стосунки.

Метою цієї методики є: навчання дівчат адекватно розставляти пріоритети, визначити, яка сфера життя для особистості є більш важливою; формування усвідомлення, наскільки дівчина задоволена життям. Використовуючи цю методику дівчата зрозуміють, що потрібно змінити, щоб життя стало кращим та віднайти гармонію та що конкретно турбує людину та зможуть визначити, в якому напрямку потрібно рухатися, аби вирішити наявні проблеми.

Другий етап – основний. На цьому етапі важливо підтримувати встановлені на першому етапі доброзичливі відношення з дівчатами. Також важливо стимулювати дівчат до подальшої соціально-педагогічної роботи. Для застосування проблемних зон дівчини, можна застосовувати прямі запитання. Наприклад: Що тебе турбує більш всього саме зараз? Що сьогодні Ви збираєтесь робити? Чи змінилися Ваші релігійні погляди? Бажано контролювати час на взаємодію і не перевершувати його. У роботі соціальним педагогом слід використовувати інформування, індивідуальні бесіди і групові форми соціально-педагогічної взаємодії.

Інформування як елемент правової просвіти дівчат можна провести як надання теоретичного матеріалу з таких тем: «Норми законодавства України з запобігання та протидії домашньому насильству», «Причини, що призводять до домашнього насильства», «Кримінологічні характеристики кривдників та жертв

домашнього насильства», «Соціально-психологічні особливості особистості та поведінки членів сім'ї, у якій здійснено насильство», «Державні органи влади та соціальні інституції як суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству», «Форми і методи діяльності працівників поліції щодо протидії домашньому насильству і захисту дівчат».

Важливо підкреслити, що соціальний педагог інформує дівчат, постраждалих від домашнього насильства, що при їх зверненні до поліції, представники поліції разом із соціальним педагогом можуть проводити такі заходи як: ознайомлювальні, виховні та попереджувальні, бесіди за місцем проживання чи роботи дівчат (з самими дівчатами чи членами їх родин); бесіди з близькими, сусідами особи, схильної до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення і насильницьких дій; відвідування дівчат за місцем проживання, з'ясування умов проживання, негативних чинників, що спонукають кривдників до насильницької поведінки по відношенню до дівчини; сприяння у вирішенні соціальних проблем, ініціювання перед органами місцевого самоврядування, відповідними службами питання надання дівчатам необхідної соціальної, медичної, психологічної допомоги тощо [41].

Рекомендуємо використовувати у соціально-педагогічній груповій роботі з дівчатами метод арт терапії. Велике значення у взаємодії з дівчатами-жертвами домашнього насильства відіграє саме арт терапія. Цей метод допомагає їм відновити зв'язок зі своїми емоціями та почуттями, знизити рівень тривоги та депресії, а також розвинути креативні навички.

У процесі арт-терапевтичних зустрічей варто практикувати використання різних допоміжних матеріалів, таких як: фарби, маркери, глина, папір, олівці, природні матеріали та інші, для вираження своїх емоцій та почуттів шляхом малювання, ліплення, складання колажів та інших креативних замислів. Це дозволить дівчатам відчути релаксацію та зосередитися на процесі створення, а не на своїх проблемах.

Переваги арт-терапії для нашої категорії дівчат полягають у тому, що цей метод є невербальним і може допомогти тим, хто має складнощі з

проголошенням своїх почуттів або соціальною комунікацією. Крім того, вона є безпечним та невідчутним методом, що не потребує безпосередньої експозиції дівчат до травматичного досвіду, що може бути важким для них.

У груповій роботі соціальним педагогом бажано широко використовувати арт терапевтичні, проєктивні, асоціативні техніки для роботи з мотивацією та потребами, ціннісно-сисловою сферою, Я-концепцією, жіночою сексуальністю дівчат. Також варто застосувати і техніки роботи із метафоричними асоціативними картами.

Третій етап – завершення контакту. На цьому етапі пропонуємо використовувати такі форми і методи роботи соціального педагога як підведення підсумків бесіди чи групової діяльності. Також на цьому етапі слід проінформувати дівчат про варіанти судового захисту їх від домашнього насильства. Ці способи дозволяють захистити права й інтереси постраждалих осіб, вони орієнтуються на виправлення кривдника шляхом обдумування ним своєї поведінки до потерпілої особи та із метою запобігання скоєнню ним нових насильницьких злочинів. До кривдників застосовують обмежувальні заходи: заборону перебувати в місці спільного проживання з дівчиною, яка є постраждалою від домашнього насильства; заборону телефонних переговорів, листування та інших контактів за допомогою засобів зв'язку або електронних комунікацій з дівчиною, яка є потерпілою від домашнього насильства; обмеження у спілкуванні з дівчиною у випадку, коли в її присутності скоєно домашнє насильство.

На цьому етапі соціальний педагог може також надати дівчатам такі методи з захисту як: 1) правове інформування; 2) правове консультування; 3) захист та представництво інтересів дівчини у судах, органах кримінального переслідування. Соціальний педагог у цих методах захисту виконує роль адвоката, який гарантує надання допомоги, визначення індивідуальних потреб дівчини, недопущення необґрунтованого дострокового закриття випадку скоєння насильницьких дій.

Наведемо приклад.

Етап 1. Соціально-психологічна діагностика та планування роботи з дівчатами, постраждалими від насильства.

Основні завдання соціального педагога на цьому етапі:

Визначення, ідентифікація та розуміння проблеми.

Встановлення особисто-характерологічних рис дівчат.

Формування соціального портрета кожної дівчини і формальне включення в групову роботу.

Основні дії соціального педагога: проведення методик на визначення рівня агресії, соціальної адаптації і депресії (до прикладу, методика діагностики рівня агресивності А. Ассінгера, опитувальник Басса-Даркі (Buss-Durkey Inventory), тест «Шкала реактивної і особистісної тривожності» Спілбергера-Ханіна; за необхідності: визначення інтегральних форм комунікативної агресивності В. Бойка, діагностика ворожості за шкалою Кука-Медлей) .

Формування довірливих стосунків між соціальним педагогом і дівчатами-учасницями.

Заняття 1. Знайомство. Вправа на знайомство.

Мета: створення позитивної мотивації до занять та зняття емоційної напруги.

Завдання: встановлення контакту з дівчатами; налагодження прямого та зворотного зв'язків «учасниця-соціальний педагог».

Види соціально-педагогічної діяльності:

Візуалізація на відреагування.

Створення ситуації рефлексії.

Заняття 2-4. Зняття емоційної напруги, знайомство з ауторелаксацією.

Мета: створення позитивної мотивації до занять.

Завдання: формування у дівчат навичок соціально придатних способів відреагування негативних емоцій.

Види соціально-педагогічної діяльності:

Робота з емоційними станами дівчини.

Види і роль емоцій, інструменти розпізнавання емоційних станів.

Стратегії індивідуального реагування на емоції.

Діагностика у дівчини самооцінки (малюнкові тести).

Етап 2. Основний. Індивідуальна робота. Групова робота.

Проведення первинного інтерв'ю та збір первинної інформації. Вивчення соціальних обставин.

Пояснення основних принципів взаємодії, правил роботи.

Збір детальної інформації (у тому числі про родину). Анкетування. З'ясування повного спектра проблемних питань.

Укладання договору про взаємодії соціального педагога з дівчиною та її родиною. Пояснення необхідності укладання договору: основні розділи, обов'язки сторін, рівень відповідальності.

Групова робота. Налагодження терапевтичного альянсу та відреагування

Основні завдання соціального педагога: створити умови, які забезпечують позитивні стосунки між дівчатами у групі, визначити групові норми та правила, дійти згоди щодо дотримання встановлених обмежень, навчити дівчат-учасниць групи вмінню висловлювати власні почуття вербально. Важливо підготувати дівчат до роботи з неприємним почуттями, які пов'язані із ситуацією насильства (страх, сум, гнів, образа, сором, почуття відчуженості та безпорадності тощо). Пошук схожості в інтересах, перевагах, заняттях учасників групи. Аналіз спільно з членами групи власної розповіді про досвід зловживання. Допомога в аналізі власного ставлення до членів сім'ї. Допомога учаснику в аналізі почуття вини та відповідальності за насильство.

Групові дискусії. Ауторелаксація.

Методи формування практичних навичок управління своєю мотивацією.

Заняття 5–10. Мета: допомога в аналізі власного ставлення до членів сім'ї.

Завдання: закріплення у дівчат навичок самоконтролю та саморегуляції; усвідомлення конструктивних поведінкових реакцій; закріплення отриманих умінь і навичок поведінки.

Види соціально-педагогічної роботи:

Допомога учасницям в аналізі почуття вини та відповідальності за

насильство. Аналіз кожною дівчиною спільно з членами групи власної розповіді про досвід зловживання права на об'єднання групи. Оцінка своїх комунікативних навичок і вмінь.

Вправи на розвиток комунікативних навичок.

Вправа на розігрів групи.

Робота в парах. Вправа «Переписування події», мета якої полягає у визначенні дівчатами власних типів поведінки, що призводять до ситуації прояву насильства.

Групові дискусії.

Техніка «Моє життя» (колаж). Релаксація. Невербальні сигнали (пози тіла, рухи, міміка, інше).

Рольова гра «Нові стосунки в моїй родині».

Ознайомлення з темами «Типи чоловіків та жінок», «Моделі взаємодії між різними типами чоловіків і жінок», «Принципи гармонійних відносин у сім'ї», «Психологічні відмінності між чоловіком та жінкою» (міні-лекції).

Вправи на зняття емоційної напруги.

Створення позитивного емоційного настрою.

Можливості перенесення позитивного досвіду в реальне життя.

Робота в трійках. Це робота у малій групі, яка особливо корисна, коли треба, щоб двоє людей взаємодіяли між собою, а один спостерігав за ними і робив корекцію їх поведінки чи зауваження. Члени малої групи з трьох осіб розподіляють між собою ролі слухача, промовця, спостерігача.

Групові дискусії на тему «Приказки та прислів'я», метою яких є зняття гендерних стереотипів, які провокують і підтримують насильницьку поведінку в членів родині.

Малюнки «Моє майбутнє», «Мій життєвий шлях».

Техніка «Порожній стілець». Техніка «Сімейна дискусія».

Вправа на розвиток саморегуляції.

Групові дискусії.

Вправа на розвиток взаємодопомоги.

Відреагування негативних емоцій.

Навчання прийомам релаксації. Релаксаційні вправи.

Домашнє завдання для дівчат: «Використовуючи концепцію Циклу насильства, визначте свої власні типи поведінки, що призводять до ситуації прояву насильства. Використовуючи концепцію Циклу досвіду, змініть свою поведінку в, принаймні, одній ситуації протягом тижня, демонструючи собі та іншим, що ви змінилися» [Метод, с. 114].

Етап 3. Завершення контакту соціального педагога з дівчатами.

Заняття 11-12. Мета: Закріплення та підтримка отриманих знань, умінь і навичок поведінки.

Завдання: формування здорового способу життя дівчат у сімейних традиціях, стосунках із членами родини; підтримка процесу формування цілісних орієнтацій та моральних уявлень.

Види соціально-педагогічної роботи:

Вправа на розвиток соціально придатних форм поведінки.

Рольове програвання ситуацій.

Бесіда на формування розвитку соціальної поведінки.

Техніка «Сімейна дискусія».

Вправа на розвиток адекватної самооцінки.

Міні-лекція про важливість збереження власного психічного здоров'я.

Бесіда з групою на тему «Зміна стосунків між жінками та чоловіками», метою якої є спрямування групи на ставлення до жінок з повагою, особливо в ситуації близькості. Запитання до бесіди:

Які в українській культурі є жіночі та чоловічі характеристики?

Як і коли чоловіки можуть змінити своє ставлення до сексу і перейти до близькості та поваги? Що вони бачать позитивного та негативного у статевих актах?

Як, на Ваш погляд, чоловіки можуть припинити ставитися до жінок як до сексуальних об'єктів?

Чи дійсно справа в тому, що чоловіки відчувають себе вразливими та не

бажають ризикувати у стосунках і намагаються контролювати їх?

Чи погоджуєтесь Ви, що чоловіки невпевнені та налякані через стосунки як із жінками, так і з іншими чоловіками?

Стосунки із жінками мають фізичну, сексуальну та емоційну складову. Як це все пов'язано, на Вашу думку?

Релаксація.

Рефлексія. Опис себе в майбутньому «Я гарна дівчина».

Важливо обговорити з дівчатами способи формування у подальшому особистісного ресурсу, який дозволяє дівчатам, постраждалим від домашнього насильства, повірити у себе, у власні сили та можливості для створення адекватної особистісної ідентифікації.

Соціальний педагог у ході проведення занять сприяє виявленню у дівчат нових можливості для турботи про себе та оточуючих, формуванню навички контролю емоцій та поведінки, усвідомленню конструктивних поведінкових реакцій.

Зазначимо, що в умовах військового стану ми не знайшли можливості провести розроблену програму.

Розглянемо рекомендації соціальним педагогам з захисту дівчат від домашнього насильства.

Дівчата, які зазнали домашнього насильства, як цільова група мають свої особливості. Вони тікають від близької людини, зі свого дому, в якихось випадках, з дитиною на руках, їм нікуди йти. У дівчат, які зазнали домашнього насильства, у багатьох випадках присутня економічна залежність від агресора, немає своїх заощаджень, немає грошей навіть на елементарні потреби. Багато із цих дівчат, не мають близьких родичів, або родичі перебувають далеко.

Іншою особливістю дівчат, які зазнали домашнього насильства, є їхній психологічний стан і форми поведінки. Багато жертв домашнього насильства мають співзалежність від агресора, для багатьох дівчат-жертв домашнього насильства, стало нормою насильницькі дії (наприклад, запотиличники, поштовхи тощо). Більшість дівчат-жертв ризикують повернутися до агресора,

оскільки їхня залежність від нього, як психологічна, так і фізична, економічна дуже сильна. Саме тому важливо в комплексі проводити реабілітацію дівчат, які зазнали домашнього насильства, виробляти в них нові форми поведінки, допомагати їм знайти шляхи розв'язання проблеми та ресурси, не повертаючись до кривдників.

Пропонуємо рекомендації на державному, місцевому рівнях і рівнях інституцій, що надають соціальні послуги дівчатам, які постраждали від домашнього насильства.

На державному рівні рекомендації стосуються впровадження досвіду європейських країн. Пропонуємо до розгляду порівняльний аналіз європейського досвіду щодо захисту дівчат від домашнього насильства. Цей аналіз нами здійснено на підставі класифікації систем захисту на романо-германську, англо-американську, а також традиційну, релігійну та змішану.

Оскільки в межах магістерського дослідження неможливо здійснити аналіз правових і соціальних норм усіх провідних європейських країн, які передбачають захист дівчат від домашнього насильства, розглянемо й узагальнимо досвід Федеративної Республіки Німеччини, Італії, Франції, Великобританії, окремих країн Східної Європи.

Наприкінці 2021 р. Рада міністрів Італії схвалила пакет заходів, які надають більший захист жінкам і дівчатам і посилюють покарання для чоловіків, які вчинили домашнє насильство. Серед найважливіших змін: посилення покарання за нанесення тілесних ушкоджень, побиття, погрози, проникнення на територію та заподіяння фізичної шкоди; перспектива негайного арешту за погрози, насильство та переслідування дівчат; використання електронних браслетів чоловіками, які жорстоко поведуться або погрожують жінкам, з ув'язненням для кривдників, які підробляють цей пристрій; негайна економічна допомога жінкам і дівчатам, які постраждали від насильства, на етапі розслідування [56].

Цікавим є те, що в Італії на початку 20-х рр. XXI ст. створена у Парламенту Комісія з розслідування будь-якої форми гендерного насильства, яка здійснює

розслідування явища насильства щодо жінок і дівчат в країні та моніторинг виконання органами державної влади Стамбульської конвенції.

У Німеччині нині існує кілька національних законів, які спрямовані на захист жінок від домашнього насильства, а саме: Закон про захист від насильства (2001 р.), Закон про створення та функціонування загальнодержавної телефонної лінії довіри «Насильство проти жінок» (2012 р.), Закон про вдосконалення протидії торгівлі людьми (2016 р.), Закон про покращення захисту статевої автономії (2016 р.), Закон про покращення захисту від переслідування (2017 р.). Наприклад, закон про захист від насильства стосується всіх, хто став жертвою насильства або зазнав загрози насильства. У цій країні у межах кримінальної поліції створені і функціонують відділи уповноважених у справах про насильство в сім'ї, функцією яких є розгляд справ про домашнє насильство та забезпечення захисту потерпілих осіб. Це, на нашу думку, схоже зі створеними в Україні в 2019 р. мобільними групами із протидії домашньому насильству.

У Франції жінки, які постраждали від домашнього насильства, можуть скористатись цивільно-правовими засобами правового захисту, бо в країні немає спеціальних судів, створених виключно для розгляду справ про домашнє насильство. Жінки можуть подати заяву про видачу захисного припису до судді сімейного суду (з метою забезпечення невідкладного захисту свого життя).

Достатньо грамотна і налагоджена взаємодія підрозділів поліції з «гарячою мобільною лінією» у Франції, що дозволяє поліції швидко прибувати на місце вчинення домашнього насильства. Крім того, суд може застосувати до правопорушника використання електронних GPS-браслетів, за допомогою яких поліція отримує сигнал про наближення кривдника до потерпілої, і може негайно реагувати на це [33].

Актуальною для нашої країни є практика Великобританії щодо взаємодії поліції з громадою у подоланні проблеми домашнього насильства. Будь яка жінка може звернутися в поліцію щоб перевірити чи має новий або існуючий партнер «насильницьке минуле». Поліція зобов'язана провести за такими запитами спеціальну перевірку та поінформувати заявника [37, с. 39]. Така

практика є прогресивним кроком боротьби з домашнім насильством, адже кожна жінка має можливість перевірити майбутнього партнера.

В Європі, починаючи з 2015 р., створена організація ГРЕВІО (GREVIO), яка є незалежним експертним органом, що відповідає за моніторинг виконання Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами по відношенню до жінок і насильства в сім'ї.

На прикладі таких держав, як Польща, Румунія та Словенія проаналізуємо рекомендації у контексті домашнього насильства, які були надані GREVIO. Зазначимо, що більшість рекомендацій є переважно схожими для урядів цих країн, однак деякі рекомендації різняться. Так, GREVIO рекомендує спільно Польщі, Румунії та Словенії вжити таких заходів:

- розробити програми для кривдників, які спрямовані на досягненні зміни поведінки кривдника на ненасильницьку;

- забезпечити, щоб перенаправлення до програм стосувалося всіх осіб, які вчинили домашнє насильство, а не обмежувалося конкретними категоріями кривдників;

- розробити чітке політичне підґрунття для розвитку соціально-педагогічної роботи з кривдниками на інституційному рівні та забезпечити коректну реалізацію програм відповідно до стандартів і кращих світових практик;

- передбачити роботу в тісній взаємодії зі спеціалізованими службами підтримки потерпілих (наприклад, притулками для жінок чи консультаційними центрами тощо) на основі міжвідомчої співпраці [32].

Слід підкреслити, що на державному рівні потрібно також створювати програми в контексті соціально-педагогічного захисту дівчат, постраждалих від домашнього насильства для кривдників. За умови правильного впровадження, програми для кривдників можуть сприяти захисту жінок і дітей від подальшого насильства. Згідно з Пояснювальною доповіддю до Стамбульської конвенції (параграф 103), національні органи влади зобов'язані «створювати або підтримувати створення програм, якщо вони не існують, або підтримувати будь-

які існуючі програми для осіб, які вчинили домашнє насильство» [28].

У ст. 17 цієї Конвенції вказано, що громадянське суспільство, міжнародні організації, приватний сектор та засоби масової інформації можуть активно долучатися до розробки спеціальних кампаній та акцій, розрахованих на чоловіків і хлопців та спрямованих на те, щоб поставити під сумнів традиційні гендерні ролі та пропагувати ненасильницьку поважну маскуліність [28].

На місцевому рівні узагальнюючи особливості захисту дівчат від домашнього насильства в європейських країнах рекомендуємо врахувати наступне в соціально-педагогічній роботі з дівчатами в Україні:

1. Вжити нормативно-законодавчих заходів з метою забезпечення можливостей для неурядових організацій, що вживають заходи протидії домашньому насильству, надавати допомогу потерпілим дівчатам на їх запит, під час розслідування та судового розгляду.

2. Підвищити рівень інформованості дівчат про їхні права та доступні заходи підтримки й захисту, які діють у європейських країнах. Забезпечити своєчасне інформування потерпілих від домашнього насильства дівчат про їхнє право на безоплатну правову допомогу та ознайомити з порядком її отримання.

3. З метою запобігання та боротьби з домашнім насильством щодо дівчат, які постраждали від домашнього насильства, забезпечити створення спеціальних програм, які спрямовані на розширення прав і можливостей дівчат, включаючи їхню економічну незалежність через фінансову допомогу, освіту, допомогу в працевлаштуванні та пошуку довгострокового житла.

4. Забезпечити дівчатам, які перебувають у притулках для потерпілих від домашнього насильства, доступ до необхідного психологічного і юридичного консультування, яке дасть їм змогу відновити власне життя.

5. Посилити заходи щодо надання дівчатам-свідкам домашнього насильства статусу постраждалих і надати відповідні послуги психологічної підтримки для таких дівчат.

6. Запропонувати представникам соціальних служб розробити стандартизовані робочі програми для правоохоронних органів щодо всіх форм

насильства щодо дівчат, які охоплюються сферою застосування Стамбульської Конвенції, на основі оцінки реалізації прийнятих принципів щодо домашнього насильства.

На рівні інституцій, що надають соціальні послуги дівчатам, які постраждали від насильства, соціальному педагогові варто врахувати, що існують певні особливості соціально-педагогічної роботи з такою категорією дівчат. Насамперед соціальним педагогам, які мають намір працювати з жертвами насильства, дуже важливо усвідомлювати свої уявлення та переконання щодо розуміння причин насильства та пов'язаних з ними проблем, необхідно виявити власне ставлення до проблеми виправданості застосування насильства по відношенню до окремої дівчини. Важливою темою для перевірки особистих поглядів соціального педагога є питання про відповідальність за насильство. У сучасному суспільстві широко поширені погляди про те, що жертви якоюсь мірою «самі винні» у вчиненні над ними насильства. У більшості випадків громадськість розглядає домашнє насильство як суто «особисту» або «сімейну справу», не беручи до уваги тяжкість подібних правопорушень. При цьому нерідко і близьке оточення постраждалої, і влада звинувачують жінку в тому, що вона сама спровокувала акт насильства.

З метою впровадження соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства необхідним є утвердження в країні антидискримінаційної політики щодо дівчат, впровадження програм соціально-педагогічного захисту і соціально-психологічної допомоги та реабілітації дівчат у кризових станах, а також наявність системи соціально-педагогічних заходів, спрямованих на корекцію і профілактику поведінки дівчат.

Переконання та уявлення соціального педагога, що стосуються насильства, причин його появи, мають вирішальний вплив на проведення соціально-педагогічного захисту дівчат-жертв насильства. Соціальному педагогу слід бути вільним від упереджень, що існують у суспільстві, і надавати не тільки емоційну, а й морально-етичну підтримку дівчатам. Позиція солідарності передбачає не стільки заяву про невинність жертви, скільки глибоке розуміння

несправедливості того, що трапилося, прийняття і визнання тяжкості пережитого дівчиною насильства і допомогу постраждалим.

У сучасних умовах існує необхідність спеціальної підготовки як волонтерів, які працюють з дівчатами-жертвами домашніх насильницьких дій, так і професійних соціальних педагогів, що вирішують проблеми домашнього насильства. Для ефективного надання психологічної допомоги дівчатам, які постраждали від домашнього насильства, соціальному педагогові необхідно враховувати соціально-психологічні, особистісні та поведінкові характеристики таких клієнток.

До прикладу, на факультеті Соціальної педагогіки і психології Запорізького національного університету при підготовці майбутніх соціальних педагогів пропонують обговорювати такі теми як: «Повідомлення про домашнє насилля як засіб тиску у родинах», «Ідентифікація домашнього насильства в реаліях сьогодення. Куди звертатися у разі виявлення факту насильства», «Соціально-психологічна характеристика осіб, які зазнають насильство в сім'ї та алгоритм запобігання виникнення ситуації насильства», «Діяльність мобільної бригади щодо запобігання вчинення домашнього насильства в м. Запоріжжя», «Повноваження центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у галузі запобігання та протидії домашньому насильству» тощо.

Таким чином, державні органи влади повинні невідкладно впроваджувати стійкі та структуровані профілактичні та реабілітаційні програми в інтересах як дівчат-жертв, так і осіб, причетних до насильства. Програми соціально-педагогічної корекції, що стосуються такого соціального явища як домашнього насильства, можуть виявити масштаби проблеми, висвітлити проблеми, що сприяють появі насильства щодо дівчат, підвищити обізнаність про шкоду, заподіяну особі.

Висновки до другого розділу

У другому розділі виокремлено й обґрунтовано форми і методи роботи соціального педагога з захисту дівчат від домашнього насильства, розроблено

програму і складено рекомендації для соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства.

З'ясовано, що основними формами соціально-педагогічної роботи з захисту дівчат, постраждалих від домашнього насильства є індивідуальна і групова. Зміст соціально-педагогічної роботи з дівчатами-жертвами домашнього насильства залежить від їх віку, стану здоров'я та специфіки діяльності соціальних установ, закладів, соціальних служб, що протидіють домашньому насильству. Ці соціальні служби в Україні поділяються на загальні та спеціалізовані служби з підтримки постраждалих осіб.

Проведено індивідуальні наративні інтерв'ю з дівчатами, що постраждали від домашнього насильства. Встановлено, що дівчата потребують емоційної підтримки для подолання психосоціальної травми, спричиненої насильницькими діями. Дівчата відчувають страх, сум, образу, стигматизацію, дискримінацію, соціальну ізоляцію, депресію. У всіх респонденток визначено стан поразки, труднощі з прощенням і примиренням.

Розроблено й описано програму соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства «Захист для мене», яка містить 4 блока, поданих різними розділами для дівчат віком від 19 до 24 років. Основні форми і методи роботи соціального педагога – це інформування, проведення індивідуальних консультацій і групових заходів.

Складено рекомендації щодо удосконалення соціально-педагогічного захисту дівчат, які постраждали від домашнього насильства на державному і місцевому рівнях та на рівні інституцій, що надають соціальні послуги цієї категорії дівчат.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання таких висновків.

1. Теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволив встановити, що насильство над жінками визнано на міжнародному рівні як форма дискримінації жінок та порушенням прав людини жінок. Під домашнім насильством розуміємо вчинені свідомо будь-які діяння фізичного, психологічного, сексуального або економічного спрямування з боку одного члена сім'ї щодо іншого члена сім'ї, якщо вони здійснюють порушення прав і свобод члена сім'ї як людини і громадянина. Домашнє насильство щодо дівчат класифікують за такими ознаками: за часом; за тривалістю; за активністю діяння; за безпосередністю застосування насильства; залежно від поведінки кривдника; за рольовим статусом кривдника.

З'ясовано, що соціально-педагогічний захист дівчат від домашнього насильства є одним із напрямом професійної діяльності соціального педагога. Це цільовий захист, що має комплекс заходів соціально-педагогічної роботи з профілактики порушень прав дівчат в родині, захисту прав дівчат у разі виявлення таких порушень, адаптацію дівчат до життя в правовому суспільстві та їх реабілітацію від насильницьких дій.

2. Зміст роботи з соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства складається із таких послідовних етапів: 1) профілактика сімейного насильства; 2) робота із сім'ями та окремо з її членами, де сукупність макро- та мікрочинників створює підвищений ризик жорстокої поведінки; 3) надання підтримки та допомоги жертвам, свідкам насильства та особам, які перебувають у ситуації ризику насильства; 4) проведення корекційної роботи з кривдниками

До основних форми роботи соціального педагога з захисту дівчат від домашнього насильства віднесено індивідуальну і групову форми роботи. До

основних методів роботи соціального педагога з дівчатами-жертвами насильства віднесено: педагогічні, соціологічні, психологічні, фінансово-економічні, правові методи, медико-соціальні методи та організаційні.

З'ясовано, що комплексний аналіз використовуваних форм і методів соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства дозволяє визначити, що окрім державних органів та служб до цього процесу активно долучаються органи місцевого самоврядування, приватні служби чи центри, неурядові організації та громадськість.

3. Розроблено програму з захисту дівчат від домашнього насильства «Захист для мене», яка містить 4 блока, поданих різними розділами для дівчат віком від 19 до 24 років. Розроблена програма є гнучкою за змістом занять і реалізується за трьома етапами: соціально-психологічна діагностика та планування роботи з дівчатами, основний, завершальний.

4. Складено рекомендації соціальним педагогам з захисту дівчат від домашнього насильства. На державному рівні потрібно звернути увагу на створення програм для кривдників в контексті соціально-педагогічного захисту дівчат, постраждалих від домашнього насильства. На місцевому рівні рекомендовано вжити нормативно-законодавчих заходів з метою забезпечення можливостей для неурядових організацій, що вживають заходи протидії домашньому насильству, надавати допомогу потерпілим дівчатам на їх запит, під час розслідування та судового розгляду; підвищити рівень інформованості дівчат про їхні права та доступні заходи підтримки й захисту; розробити регіональні програми соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства. На рівні соціальних служб й інституцій рекомендовано удосконалити підготовку волонтерів і соціальних педагогів для такої категорії як дівчата, що постраждали від домашнього насильства.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розгляду зазначеної проблеми. У подальшому необхідно здійснити порівняльний аналіз соціально-педагогічного захисту дівчат від домашнього насильства в Україні та в провідних країнах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова С. П., Смеречак Л. І. Формування професійно значущих якостей майбутніх соціальних педагогів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія Педагогіка. 2014. Т. 251. Вип. 239. С. 95-99.
2. Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Калашник О. А. та ін. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник. Київ, ФОП Нічога С. О. 2020. 196 с.
3. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФОП Макаренко, 2014. 360 с.
4. Броннікова, О. О. Технології соціальної роботи мобільних бригад щодо надання соціально-психологічної допомоги жертвам домашнього насильства: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр / науковий керівник А. О. Рижанова. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 77 с.
5. Бриндіков Ю. Л., Любецька М. М. Дієвість системи соціальних служб щодо попередження та подолання домашнього насильства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 82. С. 23–27. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.82.05>
6. Ботнарєнко І. Насильство в сім'ї: поняття, сутність та причини виникнення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідорєнка*. 2016. №2 (74). С. 37-47.
7. Верєтенко Т., Климчук Я. Технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 33. Т. 1. С. 286–291. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/33.215746>
8. Войтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*.

2013. №1. С. 79-86.
9. Говор Ю. О. Запобігання органами внутрішніх справ насильницьким злочинам щодо жінок у сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. 2011. 21 с.
 10. Гнатюк Н. І. Проблеми насильства в сучасній сім'ї: теоретичні аспекти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2014. №1. С. 17-19.
 11. Горбова В. О. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ. 2015. 239 с.
 12. Гуменникова Т. Р., Метіль А. С. Характеристика домашнього насильства: відповідальність і наслідки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2018. №35. Том 2. С. 12-14.
 13. Гусева К. А., Горбач-Кудря І. А. Особливості кваліфікації домашнього економічного насильства в практичній діяльності підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4 (84). С. 70-78.
 14. Декларація «Про викорінення насильства щодо жінок» від 20 грудня 1993 р. Ужгород: Карпати, 1996. С. 164–168.
 15. Деріга В. В. Соціальна і гуманітарна політика: навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. 2012. 178 с.
 16. Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни: I півріччя 2022 року. Аналітичний звіт. 2022. Аналітичний центр «ЮРФЕРМ». URL: <https://jurfem.com.ua/domashne-nasylstvo-reahuvannya-v-umovakh-viyny/>
 17. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
 18. Жарова Л. В. В деталях: економічна дискримінація та економічне насильство. Гендер в деталях. Ресурс гендерного знання. URL: <http://surl.li/cmabc>

19. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. Соціальна педагогіка: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2013. С. 197–209.
20. Журавська З. В. Домашнє насильство: основні аспекти: навч.-метод. рек. Луцьк: ВежаДрук, 2020. 76 с.
21. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВПЗ. 2-е видання. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 240 с.
22. Заверико Н. В. Технологія соціальної / соціально-педагогічної роботи. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. С. 513–514.
23. Івченко Ю. В., Пакушина Л. З. Соціально-педагогічна робота з профілактики домашнього насильства. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка-2019»*. XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. 2019. С. 364–366.
24. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури. 2004. 352 с.
25. Келлі Л. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд на поліцейську діяльність, її інноваційність та професіоналізм: посібник. Львів: Астролябія. 2011. 176 с.
26. Коломієць О. Г. Соціально-педагогічні умови подолання сімейного насильства щодо дітей. *Вісник Черкаського університету*. Серія Педагогічні науки. 2008. № 122. С. 71–77.
27. Комплексна Програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14-18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику: інформаційно-методичні матеріали / Бондаровська В. М. та ін. ; за заг. ред. Бондаровської В. М., Журавель Т. В., Пилипас Ю. В. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. 528 с.
28. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська

- Конвенція): доповідь для членів парламенту. Київ: К.І.С. 2013. 104 с.
29. Кочемировська О.О. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад: методичний посіб. Київ: ФОП Клименко. 2020. 64 с.
 30. Кочемировська О. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття: посіб. для соц. прац. Харків: НТМТ, 2008. 44 с.
 31. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. 2020. 232 с.
 32. Литвинюк К. Рекомендації GREVIO у сфері захисту від домашнього насильства: актуальність для України. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/-rekomendaciyi-grevio-u-sferi-zahistu-vid-domashnogo-nasilstva-aktualnist-dlya-ukrayini.html>
 33. Ломакіна О. В. Зарубіжний досвід протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2020. № 1. URL: http://el-zbirn-ku.at.ua/2020_1/20.pdf
 34. Медведська В. В. Щодо визначення категорії «домашнє насильство над жінками». *Сучасні вектори розвитку юридичної освіти і науки: зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21-22 жовтня 2021 р.)*. Київ. 2021. С. 53–57.
 35. Мелібруда Єжи. *Образи насильства*. Видання Winrock International. 1999. 44 с.
 36. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують програми, спрямовані на корекцію насильницької моделі поведінки / укладачі: Мустафаєв Г.Ю., Довгаль І.І. Київ: [б.в.], 2011. 192 с.
 37. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / За заг. ред. А.О. Галая. Київ: КНТ, 2014. 160 с.
 38. Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Львів. 2016. 21 с.

39. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
40. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>
41. Про соціальні послуги. Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
42. Перцева Т. О., Огоренко В. В., Кожина Г. М., Зеленська К. О. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія. Дніпро. 2021. 188 с.
43. Словник української мови: в 11-ти т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 10: Т-Ф. 658 с.
44. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи: навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.
45. Савельєва Н. М. Основи соціально-правового захиту особистості: Навчальний посібник для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка». Полтава: ПДПУ. 2008. 268 с.
46. Самченко М. Ю. Сутність поняття «сімейно-побутове насильство над неповнолітніми». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. №2. С. 44–451.
47. Сіддікі А. Пропустити надзвичайну ситуацію: зміна парадигми надання допомоги дівчатам-підліткам. *Коаліція для дівчат-підлітків*. 2012. URL: <https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/files/resources/1-Missing-the-Emergency-Shifting-Paradigm-on-AdolescentGirls.pdf>
48. Уварова О. О. Захист прав жінок: юридичні інструменти забезпечення гендерної рівності в Україні: навчальний посібник. Харків. 2019. 116 с.
49. Циганчук Т. В., Лях Д. Д. Причини та наслідки насильства над жінкою в сім'ї. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. №3. С. 65-69.
50. Черевач О. М. Адміністративно-правова характеристика насильства в сім'ї. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 147–151.
51. Шинкарчук А. Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви

- домашнього насильства: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії. Харків. 2021. 245 с.
52. Шаргородська С. Насилля в сім'ї: види, наслідки, шляхи подолання. *Соціальний педагог*. 2007. №2. С. 14–16.
 53. Шишка Р. Б. Організація наукових досліджень та підготовки магістерських та дисертаційних робіт: навч. посіб. Харків: Еспада, 2007. 368 с.
 54. Яїцька Д. І. Криміналізація домашнього насильства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. №2. С. 204–208.
 55. 47. Greater Protection in Cases of Domestic Violence. Information on the Act on Protection Against Violence. URL: <http://surl.li/clqfu>.
 56. Italy unveils new bill to combat violence against women. 2022. URL: <http://surl.li/bniej>
 57. Fundamental Rights Agency. Violence against Women: An Eu-Wide Survey. 2014. Vienna: FRA.
 58. Häusliche Gewalt. URL: [http:// de.wikipedia.org/wiki/H%C3%A4usliche_Gewalt](http://de.wikipedia.org/wiki/H%C3%A4usliche_Gewalt)
 59. Ohri A. Peer to Peer Architecture: An Easy Guide In 5 Points. 2021. URL: <https://www.jigsawacademy.com/blogs/product-management/peer-to-peerarchitecture/>
 60. Ryś M. Psychologiczne źródła dysfunkcji w małżeństwie i rodzinie. *Rodzina polska u progu trzeciego tysiąclecia*, red. W. Majkowski. Warszawa 2003. S. 85.
 61. UN Handbook for Legislation on Violence against Women. The Advocates for Human Rights. URL: <http://surl.li/cendu>.
 62. Women Enabled International. Права жінок і дівчат з інвалідністю в умовах конфлікту та надзвичайних гуманітарних ситуацій. 2012. Вашингтон, США. URL: <https://womenenabled.org/wpcontent/uploads/Women20.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Проект «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні» (COVAW)

Джерело: [https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combating-violence-against-women-in-ukraine-covaw-#{%2290288181%22:\[0\]}](https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combating-violence-against-women-in-ukraine-covaw-#{%2290288181%22:[0]})

Тривалість проекту: 1 січня 2021 – 31 грудня 2022

Опис проекту.

Проект, розроблений відповідно до Плану дій Ради Європи для України (2018–2022 рр.), зосереджено на підтримці розвитку національного законодавства та проведенні політичних реформ, пов'язаних з протидією домашньому насильству, а також на підвищенні обізнаності суспільства щодо Стамбульської конвенції та проблеми насильства стосовно жінок.

Два основні компоненти проекту – підвищення обізнаності та розвиток законодавчої бази задля забезпечення двостороннього рівня підтримки у запобіганні та протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству в Україні відповідно до стандартів Стамбульської конвенції.

Проект ставить на меті реалізацію Плану дій Ради Європи для України (2018–2022 рр.) шляхом підтримки наступних пріоритетних напрямків:

- прийняття необхідного законодавства для ратифікації Стамбульської конвенції шляхом співпраці з відповідними комітетами Верховної Ради;
- підвищення обізнаності органів влади на різних рівнях щодо проблеми насильства стосовно жінок та домашнього насильства в Україні та необхідності боротьби з цими явищами; обмін інформацією щодо Стамбульської конвенції та інших міжнародних стандартів в цій сфері;
- підвищення обізнаності суспільства щодо боротьби зі стереотипами та

гендерною нерівністю, ризиками домашнього насильства та міжнародними стандартами боротьби з цими явищами, включаючи Стамбульську конвенцію;

- зміцнення професійної спроможності та підвищення рівня знань відповідних фахівців та зацікавлених сторін, у тому числі на регіональному рівні у ряді відібраних об'єднаних громадах;
- виявлення прогалин, що перешкоджають запобіганню насильства стосовно жінок, захисту постраждалих, переслідуванню винних осіб або інтегрованій політиці на центральному або місцевому рівні;
- законодавчі реформи та вдосконалена політики щодо допомоги постраждалим від насильства стосовно жінок та домашнього насильства.

Проект працюватиме задля створення ефективної системи захисту жертв насильства проти жінок та домашнього насильства в Україні.

Лютий – грудень 2022 року. Проект було призупинено з лютого до травня 2022 року у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України. У квітні 2022 року проект COVAW був переформатований відповідно до нагальних потреб, висловлених зацікавленими сторонами проекту, і оцінених Радою Європи як термінові потреби. В результаті до проектної пропозиції було додано ще один безпосередній очікуваний результат проекту: українська влада та громадянське суспільство отримують підтримку через термінові заходи з підвищення обізнаності. В рамках очікуваного результату розроблено п'ять нових завдань, як це відображено в ухвалених Пріоритетних змінах до Плану дій Ради Європи для України на 2018–2022 рр.:

- Підтримка місцевих НУО для захисту та представлення прав жінок і дівчат з урахуванням ситуації під час збройного конфлікту і особливої вразливості жінок і дівчат.
- Картування наявних послуг для постраждалих від насильства стосовно жінок і дівчат у партнерстві з Національною соціальною сервісною службою України.
- Підтримка української влади у запровадженні гендерно чутливих

процедур прийому постраждалих та служб підтримки.

- Міжнародна онлайн-конференція з питань протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству в надзвичайних ситуаціях.
- Зусилля щодо імплементації положень Стамбульської конвенції.